

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Základní práva a svobody podle Základního
zákona SRN**

2014

Jakub ŠTRUNC

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ
KATEDRA ÚSTAVNÍHO A EVROPSKÉHO
PRÁVA

Studijní program: Právo a právní věda (M6805)

Obor: Právo (6805T003)

Vedoucí práce: JUDr. Milan Tomeš

Diplomová práce

**Základní práva a svobody podle Základního
zákona SRN**

Jakub Štrunc

Plzeň 2014

*"Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: **Základní práva a svobody podle Základního zákona SRN** zpracoval sám. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použil k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury."*

Podpis autora práce

.....

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu diplomové práce **JUDr. Milanu Tomešovi**, za inspiraci při volbě tématu, cenné rady, odborné vedení a především za trpělivost a velice vstřícný přístup.

Obsah

Úvod.....	- 7 -
1 Historie a vývoj lidských práv	- 9 -
1.1 Původ a pojetí lidských práv.....	- 9 -
1.2 Obecně	- 12 -
1.3 Na území SRN	- 16 -
1.4 Výmarská ústava.....	- 18 -
2 Základní práva a svobody v právním řádu SRN.....	- 22 -
2.1 Pojetí podle Základního zákona a zásadní momenty.....	- 22 -
2.1.1 Východiska vzniku	- 24 -
2.1.2 Systém	- 29 -
2.2 Federální	- 31 -
2.3 Zemské.....	- 34 -
2.4 Unijní	- 35 -
3 Ochrana základních práv a svobod v SRN a její prostředky	- 36 -
3.1 Parlamentní	- 36 -
3.2 Výkonná.....	- 38 -
3.3 Soudní	- 39 -
3.4 Unijní	- 44 -
3.5 Evropská	- 44 -
3.5.1 Kontrolní mechanismus.....	- 46 -
3.5.2 Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod.....	- 47 -
3.5.3 Evropská sociální charta.....	- 49 -
4 Lidská práva a jejich ochrana v mezinárodním právu	- 50 -
5 Komparace	- 54 -
Závěr	- 57 -

Resumé.....	- 60 -
Prameny	- 62 -

Úvod

Základní lidská práva a svobody jsou neoddělitelnou součástí demokratického právního státu. Při jejich absenci by se totiž o takovém státu jako o demokratickém, natož pak právním nedalo vůbec hovořit. Stupeň propracovanosti a ochrany základních práv ve státě proto můžeme považovat za ukazatel či měřítko vyspělosti daného státu i jeho obyvatel.

Téma této diplomové práce „Základní práva a svobody podle Základního zákona SRN“ není náhodné, neboť právě Spolková republika Německo prošla v tomto ohledu velmi dramatickým vývojem s několika naprosto zásadními zlomovými okamžiky, jimž jednoznačně vévodí doslova kolaps lidských práv a důstojnosti člověka jako takové v období národního socialismu. Německo se po válce ocitlo na pomyslném dně, a to jak z pohledu hospodářského, tak zejména morálního. Němci však z těchto trosek dokázali vybudovat prosperující stát, který se postupně během několika desetiletí stal hnací ekonomickou silou celé Evropy a v oblasti lidských práv vytvořil systém ochrany, jež bezesporu patří k nejvyspělejším systémům ochrany lidských práv světa. Tento progres zajisté zasluhuje velké uznání, a proto také určitě splňuje požadavky pro téma diplomové práce.

Cílem této práce je tedy na úvod zmapovat vývoj lidských práv, jednak obecně, a zejména na území Spolkové republiky Německo. Tento historický exkurs není samoúčelný, ale představuje důležité pojítko mezi historií a současností. K tomu, abychom lépe pochopili současné uspořádání oblasti lidských práv v SRN, nám má pomoci právě vývoj těchto práv, jemuž se bude věnovat první kapitola práce.

V další kapitole se již bude prolínat historie se současností. Historií máme na mysli zejména důvody přijetí Základního zákona na pozadí historických souvislostí a samotný proces jeho přijímání. Právě ony historické souvislosti by měly odrážet potřeby tehdejší společnosti ve smyslu garance určitých základních práv, a tím nám objasnit smysl některých ustanovení Základního zákona, která jsou platná dodnes. Zmíněná současnost zase znamená definování základních práv a jejich zdrojů, jež se vyskytují v rovině spolkové, v rovině spolkových zemí a v rovině unijní.

Velmi důležitým bodem v kontextu základních práv je jejich ochrana, neboť bez ní by se i sebelepší katalog základních práv stal jen pouhým prázdným prohlášením.

Proto se i tato diplomová práce věnuje ve své třetí kapitole ochraně základních práv a svobod v SRN a jejím prostředkům, a to jednak z perspektivy dělby moci, tedy z pohledu moci zákonodárné, výkonné i soudní, a dále představuje ochranu, již základním právům poskytuje Evropská unie a Rada Evropy.

Vzhledem k již zmíněné důležitosti ochrany lidských práv, zdá se být vhodné věnovat pozornost tomuto oboru i na poli mezinárodním. Ve snaze o co největší přehlednost, se pokusíme chronologicky vystihnout vývoj ochrany lidských práv zhruba od přelomu 19. a 20. století. Zaměříme se zejména na historicky významné dokumenty a úmluvy, které byly do dnešní doby přijaty.

V poslední části práce se pokusíme komparovat německou úpravu základních práv s úpravou českou. Při porovnání se zaměříme na zdroje, ve kterých se základní práva vyskytují, a na jejich strukturu. Dalším bodem zájmu pro srovnání bude forma, jako soudy obou zemí citují svá rozhodnutí, neboť pro každou zemi je typická jiná forma citací, s čímž jsou spojena některá úskalí.

1 Historie a vývoj lidských práv

1.1 Původ a pojetí lidských práv

Koncept lidských práv prošel dlouhým procesem vývoje a tento proces stále ještě není ukončen. Má svoje kořeny v řecké filosofii a v křesťanské nauce, která říká, že všichni lidé jsou si před Bohem rovni. Spolu s tradicí sekulární přirozenoprávní teorie, jež staví na lidských právech vycházejících ze samé přirozenosti člověka, se tento koncept rozvinul do velikosti přesahující časové i geografické hranice. Při pohledu zpět do historie vývoje společnosti v oblasti lidských práv je zřejmé, že idea zachování a ochrany lidských práv a svobod vzniká, případně hlasy po jejím obnovení a udržení sílí, zejména tehdy, kdy se respektu těmto právům nedostává nebo kdy jsou cíleně a hromadně potlačována.

V zásadě je možné nahlížet na vývoj lidských práv ze dvou úhlů pohledu. Jedním je vývoj myšlenek a koncepcí, které pak sloužili jako inspirace pro pozitivně-právní úpravu, druhým pak vývoj samotných pozitivně-právních úprav, tedy katalogů lidských práv.

S rozvojem antické filosofie se do popředí dostává jednatel, jeho význam a jedinečné vlastnosti. V takovém nahlížení člověka můžeme spatřovat prapůvod dnešní koncepce základních práv a svobod. Tehdejší pojetí svobody člověka však bylo chápáno v poněkud jiném kontextu, než je tomu dnes v souvislosti se základními právy a svobodami. Tyto myšlenky byly spíše prostředkem, nežli cílem. Snahou filosofů jako byl Platon a Aristoteles nebylo vytvoření určitých záruk postavení jednotlivce vůči státu, ale zejména nalezení ideální formy vládnutí. Platonova myšlenka dělby práce, je základem idey městského státu a stejně tak i základem společenské smlouvy. V pozdější době se staly tyto myšlenky inspirací pro vytváření prvotních forem politických práv, ačkoliv antická společnost jako taková ani ve svých nejvyšších vývojových stádiích řeckých městských států a republikánského Říma rovnost lidí neuznávala. Jednalo se o otrokářský společenský systém, kde otrok byl předmětem majetku, pouhým pracovním nástrojem nadaným řečí.

Křesťanství přineslo poněkud odlišnou koncepci základních práv. Hlásá rovnost lidí, kteří jsou všichni dětmi jednoho Boha, jenž člověka stvořil k obrazu svému. Otrokářství má samozřejmě stále svoje pevné místo i v křesťanské společnosti, avšak

s věřícími otroky již není zacházeno jako s věcmi nadanými řečí, ale jsou bráni jako bratři a sestry v Kristu. Křesťanské učení klade důraz na lásku k bližnímu, a i přesto, že církev opustila myšlenku raného křesťanství týkající se majetkové rovnosti, nabádá k solidarismu a bratrství. Tyto prvky přispěly k rozvoji sociálních práv a k myšlence sociálního státu v 19. a 20. století.

S přechodem ke stavovské společnosti se idea rovnosti vytrácí a společnost se rozděluje na ovládající a ovládané. Práva poddaného jsou minimální, důraz je kladen především na jeho povinnosti. Dochází k odklonu od jednotlivce a do popředí zájmu se dostávají práva (privilegia) šlechty a měst. Tato privilegia můžeme chápat jako určité dohody mezi panovníkem a stavy, tedy určitý základ pro společenskou smlouvu, jejíž myšlenka byla dále rozpracovávána. Hlavním cílem stavů bylo omezení moci panovníka. *„Různé varianty společenské smlouvy a přirozeného práva se stávají ve středověku a zejména v novověku výrazným pramenem myšlenky lidských práv. Podle nich lidé rovní a svobodní mezi sebou uzavírají smlouvu o sdružení (pactum unionis) a na jejich základě se podřizují vládcům (pactum subiectionis). Ten však může vládnout jen v určitých hranicích.“¹*

Je třeba si položit otázku, kde tyto hranice spatřujeme. Podle Johna Locka (1632 - 1704) tvoří onu mez právo na život, osobní svobodu a právo vlastnit majetek. Locke považuje tato práva za přirozená a od člověka neoddělitelná. Vzhledem k tomu, že vznikla dávno před státem a nezávisle na něm, vycházejí fakticky ze samé podstaty člověka, je zřejmé, že musí být nedotknutelná a státem respektovaná. Stát podle představy Johna Locka stojí na základech v podobě společenské smlouvy, kterou lidé uzavřeli za účelem lepší a efektivnější ochrany svých práv.

Jiné stanovisko k účelu společenské smlouvy zastával Thomas Hobbes (1588-1679). Podle něj je člověk motivován k uzavření společenské smlouvy za účelem vytvoření státu prostým pudem sebezáchovy, neboť přirozeným stavem je stav války, kdy každý má právo na vše. Stav, který by se dal charakterizovat známým „homo homini lupus“, tedy „člověk člověku vlkem“. Z Hobbesových úvah vyplývá, že pokud se občané státu podřídí panovníkovi a vzdají se svých práv v jeho prospěch, zvýší svoji šanci na „přežití“.

¹ FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J. *Základy státovědy*. 4. nezměň. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. s. 123.

Dalším pohledem na stát z perspektivy lidských práv je pohled Jeana Jacquese Rousseau (1712-1778). Ten se zásadně odlišuje od představy Johna Locka. „*Lockův člověk vstupoval do státu se širokou výzbrojí vlastních práv, do nichž stát nijak zasáhnout nemohl a poskytoval jim jenom legitimní ochranu. Rousseau aktem smlouvy všechna přirozená práva člověku vzal. Vrátil mu je ve formě zákona, pokud se to shodovalo s pojmem obecného blaha.*“²

Nosná myšlenka díla „O duchu zákonů“ francouzského myslitele osvícenské doby Charlese Montesquieu (1689-1755) by se dala formulovat tak, že „*není svobody, jestliže táž osoba nebo týž úřad spojuje ve svých rukou moc zákonodárnou a moc výkonnou, protože vzniká obava, že...vyhlásí tyranské zákony a pak je bude tyransky provádět. Není svobody, jestliže není moc soudní oddělena od moci zákonodárné a výkonné. Kdyby byla moc soudní spojena s mocí zákonodárnou, byla by moc nad životem a svobodou občanů pouhou libovůlí, protože soudce by byl zároveň zákonodárcem. Kdyby byla moc soudní spojena s mocí výkonnou, soudce by mohl být zároveň tyranem.*“³ Z uvedeného je možno dovodit, že jedinou možnou cestou k zajištění svobody je svěření moci různým orgánům, čímž je dosaženo jejich vzájemného omezování se a zároveň i vzájemné kontroly. Teorie dělby moci, kterou Montesquieu v uvedeném díle rozpracoval, se stala důležitým stavebním kamenem v rozvoji ochrany lidských práv.

Koncem 60. a v průběhu 70. let 20. století byla rozpracována teorie, podle které je možno lidská práva rozdělit do tří až čtyř generací. Klíčem k takovému dělení je rozdílná váha či hodnota, kterou má ta či ona skupina lidských práv z hlediska vztahu k člověku a působení na něj i celou společnost. Je třeba upozornit, že tato teorie není do dnešního dne uzavřena, neboť je velmi pravděpodobné, že bude pokračovat nastolený trend a i v budoucnu budou vznikat další generace lidských práv. Karel Klíma se přiklání k tezi, která pracuje se čtyřmi skupinami (generacemi).⁴

1. Práva formulována pod vlivem přirozenoprávní teorie v 17. - 19. století.

Jedná se o práva těsně související se samotnou fyzickou existencí člověka

² KOMÁRKOVÁ, B. *Původ a význam lidských práv*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. s. 107.

³ MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů*. Přeložil Stanislav Lyer. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2003, s. 172.

⁴ KLÍMA, Karel. *Státověda*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. s. 269.

- (právo na život, právo na osobní svobodu, svobodu pohybu apod.). Tato práva bývají označována jako základní lidská práva a svobody, jež jsou nezávislá na státu a jsou jím pouze garantována. Patří sem i práva, která sice nesouvisí přímo s fyzickým bytím jedince, ale jsou úzce spjata s jeho bytím psychickým (např. svoboda myšlení, náboženského vyznání atd.).
2. Práva související s životem člověka ve společnosti, jež se začínala formovat na přelomu 19. století (právo volit a být volen, svoboda tisku, svoboda projevu apod.). Tato práva jsou uplatňována v závislosti na společnosti, ve které se člověk pohybuje. Jelikož jde o práva přímo související s existencí státu, tak k jejich prosazování musí jít o stát demokratický. Vzhledem k tomu, že se jedná o projevy člověka směrem ke společnosti (veřejnosti) a naopak, jde o práva politická.
 3. Třetí kategorie lidských práv se začíná prosazovat zejména po 2. světové válce. Jsou jimi práva hospodářská, sociální a kulturní, např. právo na uspokojivé pracovní podmínky, právo na zabezpečení v nemoci a ve stáří, právo na vzdělání, ochrana rodičovství a rodiny jako celku apod. Tato práva jsou určitou nadstavbou holého práva na život, neboť určují jeho úroveň a kvalitu. Tato skupina práv je otevřená a neustále se vyvíjí podle aktuálních potřeb společnosti.
 4. Poslední generace lidských práv se začínala formovat v 70. letech 20. století. Mluvíme o tzv. právu na spravedlivý proces, jehož základem je právo domáhat se svých práv u stanoveného orgánu (např. právo na obhajobu, právo na zákonného soudce, právo na přiměřenou délku řízení). Tato skupina práv slouží při zachování a vymáhání všech práv předchozích generací.

1.2 Obecně

Všechny myšlenky, uvedené v předchozím oddílu, nacházely samozřejmě svoje uplatnění v nejrůznějších dokumentech, týkajících se lidských práv. Nejprve se jednalo v zásadě o panovnické dokumenty, které měly charakter určitých jednostranných deklarací či garancí ze strany panovníka směrem k určitým omezeným skupinám, zejména stavům a měštům. Postupem času, spolu s prohlubováním lidsko-právních myšlenek, se dokumenty stávaly globálnějšími. Byly přijímány vícestranným

konsenzem a v této souvislosti nacházely mnohem širší a univerzálnější uplatnění. Jinak řečeno, byly schopny zasáhnout mnohem širší spektrum adresátů.

Prvním a nejstarším takovým právním dokumentem, který již v roce 1215 zakotvoval právo na soudní ochranu, byla Velká listina práv a svobod neboli Magna charta libertatum. Tuto ústavní listinu si obyvatelstvo Anglie vynutilo na králi Janu Bezzemkovi po prohrané válce s Francií. Deklarovaná práva se však nejprve týkala pouze svobodných lidí a teprve až postupem času začala působit vůči všem, bez stavovských rozdílů.

„V revolucích 17. a 18. století se projevují různé ideové proudy dané objektivní i subjektivní stratifikací společnosti. Všelidská hesla americké a francouzské revoluce o svobodě, rovnosti a bratrství jsou základními postuláty demokratických sil, které se prolínají i ve vztahu obyvatelstva, resp. občanů a občanské společnosti ke státu.“⁵ Vzhledem k tomu, že Magna charta libertatum byla často porušována, došlo v roce 1679 k posílení jí garantovaných práv, a to zákonem s latinsko-anglickým názvem Habeas Corpus Act. Tento zákon měl za úkol ochránit osobní svobodu poddaných. Podmiňoval zatčení a vzetí do vazby jakéhokoliv člověka soudním vyšetřováním a z něho vyplývajícím písemným příkazem k zatčení. Příkazoval také sdělování důvodů zatčení a v neposlední řadě stanovoval trest pro úředníky, kteří by tento zákon porušovali. Původně se Habeas Corpus Act uplatňoval pouze na kriminální činy, v roce 1816 ale došlo k rozšíření jeho působnosti i na věci občanskoprávní. S výjimkou několika pozastavení účinnosti v situacích ohrožení státu platí dodnes.

Ke shrnutí a potvrzení již dosažených práv jednotlivců došlo dokumentem s názvem Bill of Rights (1689). Byl vyústěním rozporů mezi panovníkem a parlamentem, neboť omezoval moc krále právě ve prospěch parlamentu Anglie. Bez jeho souhlasu již panovník nemůže pozastavit výkon zákonů, vybírat daně nebo držet své vojsko v době míru. Dokument také deklaroval právo svobodných voleb, petiční právo nebo právo držet zbraň pro svou obranu. V neposlední řadě se vymezil proti nepřiměřeným peněžitým nebo krutým trestům. Můžeme říci, že anglický Bill of Rights byl jakýmsi předstupněm pozdějších kodifikací lidských práv.

Vlnu společenských zvrátů a revolucí v Evropě spustila americká revoluce, jež realizovala myšlenky humanismu a demokracie. Z těchto událostí vzešla celá řada

⁵ BLAHOŽ, J. *Úvaha o podstatě lidských a občanských práv*. Právník, 1998, č. 10, s. 878.

ucelených katalogů lidských práv, v nichž můžeme identifikovat určité shodné rysy. Jsou jimi především obecnost, závazek státu deklarovaná práva dodržovat a chránit a v neposlední řadě možnost jednotlivce tato práva proti státu uplatnit a prosadit. Na tehdy ještě nejednotném území Severní Ameriky si utvářely jednotlivé státy více či méně komplexní listiny práv a svobod, z nichž nejucelenější byla Virginská deklarace (Virginia Declaration of Rights) z 12. června 1776. „*V úvodu konstatuje, že všichni lidé jsou si od přírody rovni, jsou svobodní a nezávislí. Lidé se rodí s právy, která jsou nezadatelná; jsou to právo na život a svobodu, na majetek, na právo usilovat o štěstí a svoji bezpečnost. Vlášda je zřícena pro obecné dobro a k ochraně společnosti. Jestliže podle názoru většiny občanů tento úkol neplní, lze ji odstranit anebo přetvořit, neboť veškerá moc patří lidu.*“⁶ Deklarace dále mimo jiné zakotvuje hlavní zásady státního zřícení, práva obviněných v trestních věcech, svobodu tisku nebo svobodu vyznání.

Dalším zásadním dokumentem je Deklarace nezávislosti (Declaration of Independence) ze 4. července 1776, jež vyhlásila, že všichni lidé jsou si od narození rovni a jsou jim přiznána základní a nezczizitelná práva, mezi něž patří právo na život, svobodu a vytváření osobního štěstí. Slovo všichni by však mělo být dáno do uvozovek, neboť ona rovnoprávnost se netýkala černého a indiánského obyvatelstva. Na skutečnou rovnost si tyto skupiny obyvatel musely počkat až do druhé poloviny 20. stol. Logickou návazností na Deklaraci nezávislosti má Ústava Spojených států amerických z roku 1787, jež je nejstarší psanou, a mimochodem i stále platnou, ústavou. Tato ústava ovšem žádné deklarace práv neobsahovala. Bylo to napraveno v roce 1789 americkým „Bill of Rights“, jež měl podobu prvních deseti dodatků k ústavě. „*Člověk se tím stává občanem nejenom ve filosofických úvahách, ale i v právu, je tedy konečně dospělou a svéprávnou „sebeurčující“ osobností, právním subjektem, zahrnujícím jako svoji fyzickou podstatu tak i statky, jimiž disponuje. Tyto hodnoty jsou zahrnuty v pojmu člověk a stát je musí zaručovat. Pouze majetek je jediným z přirozených práv, do kterých je dovolen zásah státu ve prospěch společnosti.*“⁷

Vrátíme-li se na evropský kontinent, i zde se pod vlivem americké revoluce projevují revoluční nálady, jejichž výslednicí je přechod od absolutismu k občanství, kde hlavní politickou silou se stal lid. Zlomovým bodem v dějinách Evropy se v tomto

⁶ KUBA, Jaroslav. *Filosofie lidských práv a právo*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, 1999. s. 16.

⁷ Tamtéž s. 17-18.

ohledu stala Velká francouzská revoluce a s ní „Prohlášení práv člověka a občana“, na němž se 26. srpna 1789 usneslo francouzské Národní shromáždění. Propojení s americkou revolucí můžeme hledat v osobě generála La Fayette, který se přímo účastnil americké války o nezávislost a pomáhal při tvorbě americké Deklarace nezávislosti. Právě jeho podnět a myšlenky osvícenství byly pro přijetí Deklarace práv člověka a občana klíčové. Jednalo se o do té doby nejúplnější výčet práv a zásad, které jsou v dnešní době považovány za nesporné. V preambuli a 17 člancích jsou definovány svoboda, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku, jako přirozená a nezadatelná práva. Dále je zakotvena zásada zákonnosti a presumpce nevinny, stejně jako garance svobody slova a náboženské svobody. Prohlášení se později stalo součástí první francouzské ústavy z roku 1791. Tato ústava byla inspirací pro mnoho dalších ústavních dokumentů po celém světě. Jako příklad můžeme jmenovat španělskou ústavu Cortesů z roku 1812, norskou ústavu z roku 1814 nebo portugalskou ústavu z roku 1822.

Další, tentokrát již celoevropskou, vlnu rozvoje lidských práva a budování občanské společnosti přinesl revoluční rok 1848.

Zlomovým bodem pro oblast ochrany lidských práv, ale zajisté nejen pro ni, se stala 2. světová válka. Šest let je z hlediska vývoje lidských práv jen krátký časový úsek. Přesto se však oněch šest let od 1. září 1939 do 2. září 1945 zapsalo nesmazatelně do novodobých dějin. Pojmy jako násilí, krutost, utrpení nebo porušování lidských práv dostaly v kontextu 2. světové války docela nový rozměr. Reakcí demokratické společnosti na prožité hrůzy byla celospolečenská shoda na tom, že nic podobného se už v budoucnu nemůže a nesmí opakovat, a proto je třeba usilovat o vytvoření systému opatření a kontrolních mechanismů, které budou schopny taková rizika eliminovat a předcházet jim. Jedním z takových systematických opatření je ochrana lidských práv na mezinárodní, ale i vnitrostátní úrovni, neboť *„respektování lidských práv má úzkou spojitost s udržením a zajištěním mezinárodního míru a bezpečnosti.“*⁸ Stát, který porušuje lidská práva a svobody na svém území, mívá často tendenci k agresivnímu vystupování i na mezistátní úrovni. Iniciativy se ujalo mezinárodní společenství, které na půdě OSN přijalo v roce 1948 Všeobecnou deklaraci lidských práv.

⁸ POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné - Zvláštní část. 5.*, doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. s. 93.

Deklarace se přes svoji právní nezávaznost ve formálním smyslu stala podkladem a inspirací pro další normotvorbu v oblasti lidských práv. Postupem času se začala těšit takové autoritě na mezinárodní úrovni, že se stala závaznou jako právní obyčej. Jedná se o univerzální, mezinárodně uznávaný kodex, obsahující široké spektrum lidských práv první, druhé i třetí generace, a současně i procesní mechanismy, zajišťující těmto právům ochranu.

V návaznosti na Všeobecnou deklaraci lidských práv přijalo OSN v roce 1966 Mezinárodní pakt o hospodářských, kulturních a sociálních právech a Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, později doplněný o dva opční protokoly. Tyto pakty, účinné od roku 1977, jsou právně závazné a ustavují orgány, jejichž úkolem je dohled nad dodržováním obsahu úmluv. Byly ratifikovány valnou většinou států. Tím však aktivita OSN zdaleka neskončila, neboť na její půdě bylo přijato mnoho dalších významných univerzálních úmluv. Z nejvýznamnějších můžeme jmenovat např. Úmluva o odstranění zločinu genocidia, Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání, Úmluva o právním postavení uprchlíků, Úmluva o politických právech žen, Úmluva o právech dítěte a další. Ani Evropa v tomto směru nezhálela. V roce 1950 byla pod záštitou Rady Evropy přijata Úmluva na ochranu lidských práv a základních svobod, v roce 1961 pak Evropská sociální charta. Klíčovým dokumentem, jenž obsahuje nejrozsáhlejší katalog lidských práv na mezinárodní úrovni, je Listina základních práv Evropské unie. Listina byla slavnostně vyhlášena 7. prosince 2000 na mezivládní konferenci v Nice, jako právně nezávazná, politická deklarace Evropského parlamentu, Rady a Evropské komise. Právní závaznost získala až 1. prosince 2009, kdy vstoupila v platnost Lisabonská smlouva.

1.3 Na území SRN

Vývoj lidských práv na území dnešní Spolkové republiky Německo, obzvláště v jeho jižní části, byl silně ovlivněn vývojem ve Francii, zejména pak francouzskou revolucí. Přesto se zde v 19. století rozvoj lidských práv jen těžko prosazoval. Již na počátku 19. století se v ústavách jihoněmeckých států (Bavorsko 26. května 1818, Bádensko-Würtembersko) vyvíjely katalogy lidských práv, které obsahovaly svobodu svědomí, tisku, vlastnictví nebo právo na osobní bezpečnost. Obsáhlý katalog

liberálních svobod obsahovala poprvé tzv. Frankfurtská říšská ústava, přijatá 28. března 1849 tzv. Frankfurtským národním shromážděním, které se po březnové revoluci v roce 1848 sešlo v kostele sv. Pavla ve Frankfurtu nad Mohanem. Podle toho bývá také označována jako Ústava kostela sv. Pavla (Paulskirchenverfassung). Po ní následovala již v roce 1850 oktrojovaná pruská ústava. Ta však neobsahovala přirozená, nezadatelná a nezcizitelná práva, nýbrž práva, která stát při svém stále liberálnějším vývoji poskytuje. Státní moc stále více stála na dvou pilířích, z nichž jedním byl panovník a druhým shromáždění stavů. Vývoj se tak ubíral směrem ke konstitucionalismu.

V roce 1871 vznikla na návrh Otto von Bismarcka Ústava německé říše. Sama o sobě neobsahovala žádný katalog základních práv, což bylo ovšem ospravedlněno tím, že v ústavách členských států jak spolku, tak říše, byla obsažena dostatečná opatření na jejich ochranu.

Ačkoliv německá revoluce roku 1918 přerušila konstitucionalistickou tradici a Výmarská ústava z roku 1919, o které bude pojednáno v dalším bodě práce, obsahovala rozsáhlý katalog základních práv o 46 člancích, v nichž byla zakotvena kromě liberálních svobod také práva sociální, skutečný právní vývoj směřoval k tomu, že jednak tato nově zakotvená práva neměla žádný bezprostřední účinek, a také s liberálními svobodami bylo nakládáno pouze v úzké návaznosti na zažitou konstitucionalistickou tradici.

Teprve Základní zákon (Grundgesetz) z roku 1949 postavil základní práva, jako bezprostředně platné právo, před další práva. V katalogu základních práv Základního zákona se nicméně stále nachází formulace, na kterých jsou patrné stopy staré německé ústavněprávní tradice. To se také ukazuje u svobody vlastnictví, kde vlastnictví je konstituováno jako právo státem utvářené, nikoliv jako právo státem nalézané. Význam základních práv ale spočívá v tom, že jsou bezprostředně platná. To znamená, že svoji vahou a hodnotou stojí nad zákonem a omezují tak rozhodnutí demokratické většiny, stejně jako zákonodárce. Při pohledu na německá základní práva a na ně navazující dogmatiku je patrné, že ačkoliv vznikly z různých pramenů, můžeme je dnes nahlížet z jednoho společného úhlu pohledu. Jsou odvozeny z lidské důstojnosti.

1.4 Výmarská ústava

Po revolučním pádu monarchie a konci 1. světové války bylo v lednu 1919 zvoleno Národní shromáždění, jehož úkolem bylo projednat a přijmout novou ústavu pro Německou říši. Po neúspěšném pokusu shromáždění z frankfurtského kostela sv. Pavla v roce 1848 to tentokrát bylo poprvé, kdy v Německu nabyla účinnosti ústava, která byla vypracována shromážděním, jež bylo složeno ze zástupců lidu. Byly připraveny konzultace s ústavním právníkem Hugo Preussem, který byl již v listopadu 1918 pověřen provizorní vládou lidových zmocněnců, aby připravil návrh ústavy.

Z Preussova podnětu neměla nová ústava obsahovat žádnou část o základních právech, aby se tak jednání Národního shromáždění urychlilo. Jednání o základních právech byla podle některých ukončena již v kostelu sv. Pavla. Přes tyto historické zkušenosti se redukce Výmarské říšské ústavy na pouhý organizační statut, ve kterém by měly být upraveny jen kompetence jednotlivých státních orgánů, neprosadila. Zástupci všech stran trvali na vymezení základních práv, ve kterých tak chtěli zakotvit svoje sociálně-politické představy.

Při jednáních Národního shromáždění ve Výmaru, se část ústavy, týkající se základních práv, nazvaná „Základní práva a základní povinnosti Němců“, rozrostla na 54 ustanovení. Utvořila tzv. Druhou hlavní část (Zweiter Hauptteil) Výmarské říšské ústavy, která vstoupila v platnost 11. srpna 1919, a stála paralelně, na stejné úrovni s tzv. První hlavní částí (Erster Hauptteil), která obsahovala již zmíněné kompetence jednotlivých státních orgánů. Základní práva Výmarské říšské ústavy byla členěna do následujících oddílů: „Jednotlivec“, „Život ve společnosti“, „Věra a náboženské společnosti“, „Vzdělání a škola“, „Hospodářský život“. Jednotlivé části pamatovaly vedle klasických práv a svobod, jako jsou svoboda a rovnost před zákonem, také na novou oblast lidských práv v podobě práv sociálních, která zaručují např. sociální péči pro početné rodiny nebo ochranu střední třídy před přetěžováním a vykořisťováním. Právě v oblasti sociálních práv byl vyjádřen rozdílnými politickými tendencemi ovlivněný požadavek na podobu základních práv Výmarské ústavy. Tyto politické tendence byly často polemicky obráceny proti sobě, a proto byla druhá část Výmarské ústavy posměšně označována jako interfrakcionální stranický program.

Základní práva Výmarské říšské ústavy nedosáhla podobného významu, jako základní práva Základního zákona Spolkové republiky Německo, a to ani v povědomí

společnosti, ani v právní praxi, ani v diskuzích a analýzách právní vědy. To, že základní práva měla pouze nepatrný význam, bylo dáno především z institucionálních důvodů. V první řadě chyběl zvláštní ústavní soud s odpovídající příslušností a s tím související nemožnost občanů podat ústavní stížnost. Dalším důvodem byl vznik nejistoty v oblasti nově vzniklých sociálních práv. Kromě toho také význam klasických práv a svobod byl vzhledem ke zcela změněným ústavněprávním podmínkám parlamentní demokracie nejasný. Vzhledem k tomu, že základní práva byla jednoznačně představena jako občanská práva proti panovníkovi, vznikly v souvislosti s těmito právy v republikánských podmínkách určité demokraticko-teoretické problémy. Jedním z nich je otázka, jak mají být základní práva použita proti občany svobodně zvolenému lidovému zastoupení, proti parlamentu odpovědné vládě nebo proti demokraticky legitimní správě.

Velmi ukvapený by však byl dojem, že přes nízkou společenskou a institucionální pozornost, která jim byla věnována, a teoretické nejasnosti, byla základní práva Výmarské říšské ústavy považována jen za právně nezávazné politické prohlášení. Základní práva z této situace našla východisko v právní praxi, která na ně pohlížela jako na závazné právo. Stala se tak jakousi výkladovou linií při výkladu zákonů soudy a správními orgány. Ještě dále zašel Říšský soud ve svém rozhodnutí z roku 1925, kdy se měřítkem zákonnosti stala právě základní práva. „*Základní práva říšské ústavy zůstávají navzdory odchylným ustanovením říšského zákona pro soudce závazná a soudce je nucen rozporné ustanovení pozdějšího zákona neaplikovat.*“⁹ Pokud soud v konkrétním rozhodnutí neshledá žádné porušení základních práv a nemá o tom žádných pochyb, aby tak musel parlamentárně přijatý zákon prohlásit za rozporný se základními právy, a tím za neaplikovatelný, nesmí se v dalších rozhodnutích od této rozhodovací praxe odchýlit. Při přezkumu zákonů jednotlivých zemí německé říše Říšský soud mnohokrát rozhodl o porušení základních práv, a tím o nepoužitelnosti zemského zákona.

Mimo to se Říšský soud významně zabýval také úpravou základních práv v souvislosti s právem, týkajícím se odpovědnosti úřadů a úředníků nebo s právem na kompenzaci vyvlastnění. V těchto procesech šlo většinou o obhajobu porušených práv. To vše by mohlo nasvědčovat tomu, že základní práva z pohledu soudní moci

⁹ Srov.: Rozhodnutí Říšského soudu v civilních věcech, svazek 111, s. 320.

neměla ani tak velký význam pro budování politických svobod, jako spíše pro obranu sociální sféry proti sociálním reformám. Soudní moc základní práva skutečně neignorovala. Dokonce se přihlásila i k obsáhlé kontrolní pravomoci z hlediska základních práv vůči parlamentu. Tohoto nově nabytého nástroje však využívala značně zdrženlivě.

V souvislosti s rozhodnutím Říšského soudu o vázanosti zákonodárce základními právy se rozpoutala intenzivní diskuse o obsahovém významu jednotlivých základních práv. V této diskusi šlo hlavně o otázku, co jednotlivá základní práva konkrétně od státu a zvláště od zákonodárce požadují. Různé typy základních práv představovaly různé problémy. Mnoho sociálních práv požadovalo sociální změny ve společnosti, které ale politická reprezentace jen těžko prosazovala. Tím, že spolu se vstupem ústavy v platnost nevzniklo žádné obsáhlejší pojištění ve smyslu „*opatření do budoucna proti hospodářským následkům doby, slabostem a nástrahám života*“¹⁰, nemělo žádný smysl konstatovat porušení základních práv. Sociální práva proto byla chápána pouze jako programové prohlášení, či státem stanovené cíle, jež po zákonodárci pouze požadovaly, aby se v rámci svých možností o uskutečnění tohoto programu a cílů snažil. Jedním z mála velkých reformních projektů, kterými měly být uskutečněny předlohy dané Výmarskou říšskou ústavou, bylo pojištění nezaměstnanosti¹¹. Další ústavní požadavky byly naplněny jen částečně a některé, jako např. pozemková reforma¹², dokonce vůbec.

U klasických práv a svobod, jako je např. svoboda vlastnictví, se objevil opačný problém. Přednosti těchto práv nebyly tak dalekosáhlé, neboť státní moci nebyly dány hranice, ve kterých se má pohybovat. U většiny svobod se předpokládalo, že budou moci být omezeny zákonem. Článek 153 tak sice chránil vlastnictví, současně ale určoval, že jeho obsah stanovuje zákon. Jak si ale můžeme představit vázanost zákonodárce základním právem, když je zákonodárce současně zmocněn to samé základní právo omezit? Z pozadí tohoto teoretického problému je zřejmé, proč zvláště ze začátku Výmarské republiky bylo běžné, že se jednotlivých svobod občanům dostávalo nikoliv z titulu základních práv, ale na základě zákona. Z tohoto pohledu se zdály být základní práva nadbytečná, protože zákony byly postačující. Teprve

¹⁰ Výmarská ústava, čl. 161.

¹¹ Srov.: Výmarská ústava, čl. 161.

¹² Srov.: Výmarská ústava, čl. 155.

postupně se vyvinuly představy o tom, jak by měl být zákonodárce, jenž je oprávněn základní práva omezovat, právě těmito právy vázán. Z těchto představ vycházely úvahy, že tam, kde základní práva připouští omezení zákonodárcem, by mělo být zaručeno, že samotné jádro nebo základní struktura daného okruhu svobod nesmí být zákonodárcem odstraněna ani omezena.

V souvislosti s tím, že se soudy v zásadě dožadovaly svojí kompetence, podle měřítka základních práv přezkoumávat a rušit zákony, měly úvahy o konkrétním obsahu jednotlivých ustanovení základních práv také politické implikace. Konzervativní ústavní právníci viděli v rozsáhlé a soudně přezkoumatelné vázanosti zákonodárce základními právy možnost, jak neutralizovat absolutní nadvládu parlamentu. Zasazovali se proto o soudní kontrolu zákonů a silné ústavní soudnictví. Demokraticky smýšlející ústavní právníci se naopak obávali soudcovských zásahů, často protirepublikánsky orientované justice, do zákonodárství legitimního a demokratického parlamentu, k nimž by takové právo přezkumu dávalo prostor. Situace, kdy se ti, kteří byli Výmarské ústavě politicky vzdáleni, zasazovali o rozsáhlou soudní ochranu ústavně zaručených základních práv, a ti, kterým byla tato ústava blízká, se naopak proti jejímu soudnímu prosazování vymezovali, nutně vedla k řadě nedorozumění.

Při posuzování právního významu základních práv Výmarské ústavy musí být rozlišováno mezi jejich právním charakterem, jejich obsahem a jejich soudní vymahatelností. Zatímco obecně byla základní práva považována za závazné právo, vznikly závažné komplikace při obsahovém určení jednotlivých základních práv. Kontroverzní byly demokraticky motivované postoje k zákonné kontrole prohrěšků zákonodárců proti základním právům. To, co dnes považujeme v oblasti základních práv za samozřejmé, bylo ve Výmaru předmětem vášnivých diskusí. Z vážnosti a urputnosti tohoto zápolení můžeme dovodit, že i základní práva Výmarské ústavy byla brána velmi vážně.

Pro základní práva Základního zákona Spolkové republiky Německo představovala Výmarská ústava jak pozitivní, tak negativní předlohu. Na jednu stranu bylo nutno vyvarovat se „programovým prohlášením“, jak bylo popsáno výše, na druhou stranu bylo z Výmarské ústavy přejato mnoho formulací. Např. článek 140 Základního zákona, který upravuje vztah státu k náboženským společnostem, vymezuje ustanovení Výmarské ústavy, jež jsou součástí Základního zákona. Výmarské postoje

k soudní vymahatelnosti základních práv byly přepracovány do obsáhlé ochrany základních práv, která dává jednotlivci možnost podat ústavní stížnost, a to bezprostředně, a také proti rozhodnutí zákonodárce. Také státoprávní diskuse a soudnictví Spolkového ústavního soudu navázaly na výmarské diskuse. Některé tyto úvahy (např. o institucionálním nebo obsahově orientovaném pojetí základních práv) byly rozvinuty do různých základně-právních teorií, které se dnes částečně doplňují a částečně si stále navzájem konkurují.

2 Základní práva a svobody v právním řádu SRN

2.1 Pojetí podle Základního zákona a zásadní momenty

Základní práva nebyla do Základního zákona přijata v širokém a právně neurčitým pojetí, jako tomu bylo ve Výmarské ústavě, ale naopak byla projevena snaha je co možná nejvíce konkretizovat. Výmarská ústava představovala směsici ustanovení, jež byla z části bezprostředně závazná, z části ale představovala jen určitý program pro zákonodárnou moc, potřebný pro provedení podrobnějších zákonných úprav. To přinášelo značné komplikace, jimž bylo nutno se v nové úpravě vyvarovat. Záměrem Parlamentní rady proto bylo umožnit nahlížení na základní práva jako na bezprostředně účinné právo, a to jak mocí zákonodárnou, tak výkonnou, tak i soudní. Tento pohled měl být jednotný jak na úrovni spolkové, tak na úrovni zemské.

Z předchozího odstavce je zřejmé, že základní práva Základního zákona mají oproti těm obsaženým ve Výmarské říšské ústavě velmi posílenou pozici. Tento fakt je dán především tím, že ústava neobsahuje žádné, jen těžce splnitelné nebo dokonce nesplnitelné sliby, jako tomu bylo ve Výmarské ústavě v podobě sociálních práv. Další posílení ústavního zakotvení základních práv můžeme vidět ve všeobecné klausuli vázanosti, zakotvené v čl. 20 odst. 3¹³, která vyjadřuje bezprostřední vázanost

¹³ Základní zákon SRN, čl. 20 odst. 3 *Zákonodárství je vázáno ústavním řádem, výkonná moc a soudnictví zákonem a právem.*

zákonodárství základními právy, a s ní úzce související zvláštní klausuli článku 1 odst. 3¹⁴.

Významným příspěvkem k právní jistotě je i garance neporušitelnosti samotného obsahového jádra základních práv, vyjádřená v článku 19 odst. 2¹⁵. V neposlední řadě je působnost základních práv posílena tím, že garance lidské důstojnosti¹⁶, již je možno promítnout na všechna základní práva, je v článku 79 odst. 3¹⁷ zajištěna proti všem ústavním změnám. Všechny tyto výše zmíněné záruky jsou pro ochranu a prosazování základních práv naprosto zásadní, avšak bez zřízení fungujícího ústavního soudnictví by se opět staly pouhým „programovým prohlášením“ a současného standardu v oblasti ochrany základních práv, který je ve Spolkové republice Německo dnes nastaven, by nikdy nebylo dosaženo. Tuto myšlenku velmi rozvinul koncept možnosti omezení základních práv, přičemž všechna omezení ústavně chráněných svobod musejí směřovat k ochraně nejméně stejně hodnotného právního statku a musejí omezovat přiměřeně, v co nejmenší možné míře.

To, že základní práva nalezneme v úvodní části Základního zákona, není náhoda. Zákonodárce tím chtěl vyjádřit jejich zásadní význam a zároveň jim přiřknul jakousi organizační roli ve vztahu k dalším ustanovením. To však nesmí být chápáno tak, že by měla mít při interpretaci vyšší prioritu. Platí zde zásada, že jednotlivá ustanovení Základního zákona musí být vykládána ve vzájemném souladu a harmonii a nikoliv podle zažitého pravidla, kdy ustanovení speciální má přednost před ustanovením obecným.

Základní práva mají silnější pozici také díky tomu, že představují nejen subjektivní práva, ale také objektivně-právní normy. Jsou tedy „obyčejným“ právům nadřazena. Tato „obyčejná“ práva s nimi musejí být v souladu, jinak by byla nezávazná. Vzhledem k tomu, že základní práva jsou nezávislá na subjektivně-právním postavení a mají objektivně-právní význam, může Spolkový ústavní soud vyslovit jejich porušení

¹⁴ Základní zákon SRN, čl. 1 odst. 3 *Dále uvedená základní práva zavazují zákonodárství, výkonnou moc a soudnictví jako bezprostředně platné právo.*

¹⁵ Základní zákon SRN, čl. 19 odst. 2 *V žádném případě nesmí být základní právo porušeno v podstatě svého obsahu.*

¹⁶ Základní zákon SRN, čl. 1 odst. 1 *Důstojnost člověka je nedotknutelná. Respektovat a chránit ji je povinností veškeré státní moci.*

¹⁷ Základní zákon SRN, čl. 79 odst. 3 *Změna tohoto Základního zákona, která se dotýká členění Spolku do zemí, zásadního spolupůsobení zemí při zákonodárství nebo zásad stanovených v člancích 1 a 20 je nepřípustná.*

nejen na základě ústavní stížnosti nebo z podnětu soudce, ale také v řízení při sporu stát vs. spolková země nebo při abstraktní kontrole ústavnosti.

Velký význam pro uchopení a výklad základních práv má nepochybně také judikatura Spolkového ústavního soudu, která hraje důležitou roli z pohledu utváření určitých pravidel a zásad. V této souvislosti je vhodné zmínit příklady judikatury, která tyto přístupy formuluje.

- Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu BVerfGE 31, S.58¹⁸, týkající se svobody uzavírání manželství - můžeme dovodit platnost základních práv pro německé mezinárodní právo soukromé a dále že základní práva tvoří vlastní jádro liberálního demokratického zřízení.
- Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu BVerfGE 1, S.14¹⁹ - Spolkový ústavní soud uznává existenci nadzákonného práva, jež zavazuje samotného ústavodárce, a je oprávněn a zároveň povinen vykládat zákon v souladu s ním.
- Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu BVerfGE 3, S.225²⁰ - tím, že zákonodárce pojal do Základního zákona normy, jež stojí nad tímto zákonem, neztrácí tyto normy svůj zvláštní charakter.

2.1.1 Východiska vzniku

V této kapitole se budeme věnovat historickým souvislostem a okolnostem vzniku samotného Základního zákona. Ačkoliv je práce zaměřena zejména na základní práva a svobody v tomto dokumentu obsažené, zdá se být účelné, věnovat pozornost i samotnému Základnímu zákonu jako celku, zejména s ohledem na jeho utváření a přijímání v kontextu poválečného uspořádání. Cílem je udělat si představu o společenské situaci, ze které Základní zákon vzešel, což možná i pomůže lépe pochopit význam jeho jednotlivých ustanovení.

¹⁸ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu BVerfGE 31, S.58 [online]. Dostupné na <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv031058.html>

¹⁹ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu BVerfGE 31, S.58 [online]. Dostupné na <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv001014.html>

²⁰ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu BVerfGE 31, S.58 [online]. Dostupné na <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv003225.html>

Jak již bylo zmíněno dříve, mělo Německo mezi lety 1919 a 1933 Výmarskou ústavu, která vznikla v duchu humanity a dbala na zachování svobody a důstojnosti člověka. Národní socialisté však v roce 1933 platnost této ústavy zrušili a nastala autoritářská vláda Hitlera a jeho strany. Miliony lidí byly neoprávněně zatčeny, týrány a zavražděny. 8. května 1945 německý Wehrmacht kapituloval, a tím válka v Evropě skončila. Infrastruktura německých měst byla následkem bombardování zničena. Karl Dönitz, nástupce Adolfa Hitlera, byl spolu se svou vládou 23. května 1945 spojenci zatčen. 5. června 1945 převzaly vlády čtyř vítězných mocností vládu nad Německem, rozdělily ho na americkou, britskou, francouzskou a ruskou „okupační“ zónu a každá vláda dosadila do své zóny vojenského guvernéra. Ten byl v rámci své zóny nejvyšší autoritou. Guvernéři společně vytvořili určitý druh vlády, tzv. Spojeneckou radu v Berlíně, jejímž hlavním úkolem bylo udržovat hospodářskou jednotu Německa a postupně směřovat k nové státní organizaci demokratického státu s vlastní vládou. Západní mocnosti si tak tímto postupem chtěly vybudovat z Německa spojence proti Sovětskému svazu a komunismu. Tak začalo období tzv. „studené války“.

Nové uspořádání německého státu a s tím spojená ústava byly předmětem diskuzí odporových hnutí v exilu již během války. Zejména socialistické a sociálně-demokratické skupiny v USA a ve Velké Británii navrhovaly modely demokratického státu. Po kolapsu národního socialismu vzniklo mnoho návrhů a konceptů nové ústavy, ale teprve na londýnské konferenci ministra zahraničí, konané od 25. listopadu do 15. prosince 1947, přednesl poradce pro britskou zónu požadavek zabývat se myšlenkou budoucího politického uspořádání Německa.

Nejprve bylo nutné, aby ve všech zónách opět začal politický život. S tím však bylo hned na počátku spojeno mnoho otázek a nejistot. Jednou z nich byla otázka, ke které straně se přikloní stoupenci NSDAP, kteří měli ve společnosti stále četné zastoupení. Další pak byla úvaha, jaký vliv na budoucí politickou strukturu bude mít roztržnění bývalých politických struktur, jakou bylo např. Prusko. Na přelomu let 1945 a 1946 byly ve všech zónách povoleny demokratické strany a již v lednu 1946 proběhly v americké zóně volby na obecní úrovni. V dalších třech zónách se volilo v září 1946. Po obecních volbách následovaly okresní volby a volby v městských obvodech. V americké zóně se konaly od dubna do května, v ostatních zónách v říjnu. Vzhledem k tomu, že volby organizovaly vlády v jednotlivých zónách, vycházelo se z rozdílných volebních systémů. V americké zóně to byl systém poměrného zastoupení, v britské

zóně kombinace poměrného a většinového systému, ve francouzské poměrný s právem panašování a v sovětské to byl poměrný systém podle vzoru Výmarské ústavy. Ve všech zónách se voleb mohly účastnit jen zaregistrované strany. Aktivní volební právo bylo přiznáno od 21 let, pasivní od 25 let (23 v sovětské zóně). Z voleb bylo vyloučeno zhruba 5% oprávněných voličů, na které západní mocnosti pohlížely jako na politicky „nečisté“ a v britské zóně také velká část úředníků.

V roce 1948 vznikly opět německé spolkové země a tři západní mocnosti požadovaly po premiérech jednotlivých spolkových zemí ve „svých“ zónách vypracování ústavy pro jednotný západní stát. To bylo provedeno tzv. Frankfurtskými dokumenty, jež se staly důležitým stavebním kamenem na cestě k založení Spolkové republiky Německo. 1. června 1948 předaly ve Frankfurtu zástupci západních mocností ministerským předsedům a dvěma vládnoucím starostům dokumenty, jež vznikly na začátku roku 1948 na londýnské konferenci šesti vítězných mocností (kromě USA, Velké Británie a Francie také státy Beneluxu, jako přímí sousedé Západního Německa). Obsahem těchto dokumentů byla doporučení, jak založit západoněmecký stát. Měly sloužit jako pracovní podklady pro práci na Základním zákoně Spolkové republiky Německo. Hlavním nedostatkem těchto doporučení byl fakt, že nepočítaly s žádným „celoněmeckým“ řešením, ale předjímalý pouze západoněmecký stát.

V prvním dokumentu byli ministerští předsedové pověřeni svolat do 1. září 1948 ústavodárné shromáždění, které by mělo jednoznačný úkol. Mělo by vypracovat demokratickou ústavu federalistického typu, která jednoznačně deklaruje německou jednotu, bude chránit práva zúčastněných zemí, vytvoří přiměřenou centrální instituci a bude obsahovat garance individuálních práv a svobod. Druhý dokument stanovuje požadavek přezkoumat hranice zemí tak, aby spolkové země nebyly příliš velké. Třetí dokument řeší vztah mezi spojenci a západoněmeckou vládou. Spojenci zde požadují určitou minimální kontrolu vnitřní a zahraniční politiky budoucího Německa v podobě vydání statutu.

Ministerští předsedové se po seznámení se s dokumenty veřejně nevyjádřili. Sešli se 8. a 9. června 1948 v Koblenz, kde probíhala diskuse na stranické úrovni. SPD kritizovala západní pojetí integrace, neboť to brání možnosti znovusjednocení Německa. CDU s návrhy spojenců souhlasila. Z této konference nakonec vzešla 4 stanoviska:

- 1) Frankfurtské dokumenty mají být přijaty.
- 2) Vytvoření západoněmeckého státu bylo odmítnuto, stejně tak svolání národního shromáždění.
- 3) Úprava hranic jednotlivých zemí je považována za čistě vnitřní německou záležitost, která má být projednána bez součinnosti spojenců.
- 4) Návrh statutu byl zamítnut, neboť mocnosti si v něm nárokují příliš zvláštních práv v politické a hospodářské oblasti.

10. července 1948 předložili ministerští předsedové třem vojenským guvernérům odpovědi na Frankfurtské dokumenty. Usneseními chtěli sdělit, že jsou ochotni dokumenty naplňovat, současně ale nechtějí převzít odpovědnost za rozdělení Německa. Chtěli se vyvarovat všemu, co by vytvářené koncepci propůjčovalo charakter státu. Místo ústavy by se mělo jednat o Základní zákon, jenž by měl představovat jakési provizorium až do doby, kdy bude přijata celoněmecká úprava a dojde k obnovení německé suverenity.

Americký vojenský guvernér generál Clay s těmito závěry nesouhlasil a dokonce uvažoval o opuštění plánů na západoněmeckou vládu. Guvernéři a zástupci německých zemí se sešli ještě dvakrát. Na posledním jednání 26. července 1948 spojenci ustoupili a souhlasili s nahrazením ústavy termínem „Základní zákon“ s vysvětlujícím dodatkem „prozatímní ústava“. Namísto ústavodárného národního shromáždění byla svolána Parlamentní rada, která byla sestavena tak, že 11 zemí náležící ke třem západním zónám volilo principem poměrného zastoupení 65 poslanců. Vedle 65 poslanců zasedlo v Parlamentní radě ještě 5 poslanců z Berlína, ti však nebyli členy Parlamentní rady a neměli ani hlasovací právo. To bylo zapříčiněno tím, že Berlín měl tzv. čtyřmocenský vnitřní status, ale Parlamentní rada se skládala pouze ze zástupců zemí tří západních zón. Ustavení Parlamentní rady bylo slavnostně vyhlášeno 1. září 1948 ve 13 hodin v Bonnu. Po slavnostním vyhlášení byl zvolen prezidentem Parlamentní rady Konrad Adenauer.

15. září 1948 byly vytvořeny následující odborné komise pro vypracování ústavy: Komise pro zásady a principy, Komise pro uspořádání spolku, Ústavní soud a soudnictví, Komise pro vymezení kompetencí, Komise pro finanční otázky, Komise pro otázky volebního práva a Komise pro okupační statut. Těchto 6 komisí zasedalo neveřejně, jen hlavní komise, pod vedením Carlo Schmida (SPD), provedla

59 veřejných zasedání, při kterých projednala různá stadia návrhu Základního zákona. Společně tak vytvářely Základní zákon. Hlavní problémy vznikly v otázkách hlavy státu, druhé komory a finanční správy mezi spolkem a zeměmi. Po třetím čtení byl návrh Základního zákona předložen guvernérům k vyjádření. Ti svoje požadavky shrnuli do osmi bodů, které představili v memorandu 22. listopadu 1948. Mezi dvěma nejvýznamnějšími byl požadavek finanční ústavy a požadavek rozdělení zákonodárné kompetence mezi spolek a země. 8. května 1949 byl Základní zákon Parlamentní radou přijat v poměru hlasů 53:12. Dále bylo třeba, aby nový Základní zákon přijali ještě vojenští guvernéři spojenců. To bylo na půdě Parlamentní rady neustále předmětem diskusí.

Guvernéři se sešli s delegací Parlamentní rady 12. května 1949, avšak Základní zákon nepřijali bez výhrad:

- Policejní zásah, jak je stanoven v článku 91 odstavec 2²¹, smí být proveden jen se souhlasem „okupačních“ úřadů.
- Západní Berlín nemá hlasovací právo v Bundestagu ani ve Spolkové radě, jeho zástupci se však smějí účastnit zasedání.
- Správa nesmí dospět k přehnané koncentraci moci.
- Spory mezi zemskými ústavami a prozatímní spolkovou ústavou mají být řešeny ve prospěch pozdějšího předpisu.

Od 18. do 21. května 1949 byl návrh Základního zákona projednáván ve všech zemských sněmech. Ve všech zemích kromě Bavorska byl přijat. Ze všech stran byla proti návrhu pouze Komunistická strana. Bavorsko návrh odmítlo, neboť v něm spatřovalo nedostatečný federalismus. Bavorský Zemský sněm rozhodl, že při přijetí Základního zákona dvěma třetinami německých zemí, ve kterých má později platit, je právně závazný také pro Bavorsko.

Podle názoru Carlo Schmida, přijetím Základního zákona Spolková republika Německo ještě nemá ústavu. Základní zákon je diktát vítězných mocností a tedy jen okupačně-právní prostředek pro správu obsazené oblasti. Carlo Schmid se zasadil

²¹ Základní zákon SRN, čl. 91 odst. 2 *Není-li země, které hrozí nebezpečí, sama schopna nebo připravena nebezpečí zdolat, může Spolková vláda podřídit svým příkazům policii této země i policejní síly jiných zemí jakož i nasadit jednotky ochrany spolkových hranic. Toto opatření musí být zrušeno po odstranění nebezpečí, avšak kdykoli na žádost Spolkové rady. Vztahuje-li se nebezpečí na území více než jedné země, může Spolková vláda, pokud je to třeba k jeho účinnému zdoání, dávat příkazy zemským vládám; věta 1. a věta 2. zůstávají nedotčeny.*

o zakotvení článku 146²², který byl do textu Základního zákona začleněn i přes odpor vítězných mocností. Tento článek je v Základním zákoně dodnes.

Základní zákon Spolkové republiky Německo platí bezmála již 65 let. Zákon, jenž měl být pouhým přechodným řešením, přestál i německé znovusjednocení v roce 1990 a je dnes považován za jednu z nejúspěšnějších ústav světa.

2.1.2 Systém

Základní práva jsou subjektivní veřejná práva.²³ Částečně jsou státu předem stanovena a částečně je stát v roli jejich poskytovatele. Jednotlivec k uplatňování svých základních práv nepotřebuje žádné odůvodnění. Naopak stát musí hledat ospravedlnění pro zásahy do základních práv či jejich omezení a tyto musí náležitě odůvodnit.

Základní práva jsou obsažena v první části Základního zákona, konkrétně v článcích 1 až 19. Je ovšem třeba zmínit, že ne každé z těchto ustanovení základní práva obsahuje. Např. čl. 1 odst. 3 nebo čl. 19 odst. 1 až 3 ZZ obsahují tzv. nadzákonná práva, jež hierarchicky stojí nad ostatními základními právy. Další subjektivní veřejná práva můžeme najít mimo první část Základního zákona. Jedná se o práva, jež jsou rovnocenná základním právům. Jsou jimi práva, zakotvená v čl. 20 odst. 4, čl. 33 odst. 1 až 4, čl. 38 odst. 1 věta první a odst. 2, čl. 101 a čl. 103 ZZ. Podle Helge Soldan²⁴ stojí mimo tento výčet článek 104 ZZ, neboť neposkytuje samostatná práva, nýbrž specifikuje procesní pravidla pro odnětí svobody. Článek 104, spolu s články 101 a 103 ZZ bývají označovány jako tzv. justiční základní práva.

Jak jsme již uvedli, základní práva jsou práva subjektivní. Protože však podle čl. 1 odst. 3 ZZ²⁵ zavazují stát, tvoří z této perspektivy objektivní právo. Takto

²² Základní zákon SRN, čl. 146 „*Tento Základní zákon, který po dokončení jednoty a svobody Německa platí pro všechny německý lid, ztrácí platnost toho dne, kdy vstoupí v platnost ústava, na které se usnese německý lid ze svobodného rozhodnutí.*“

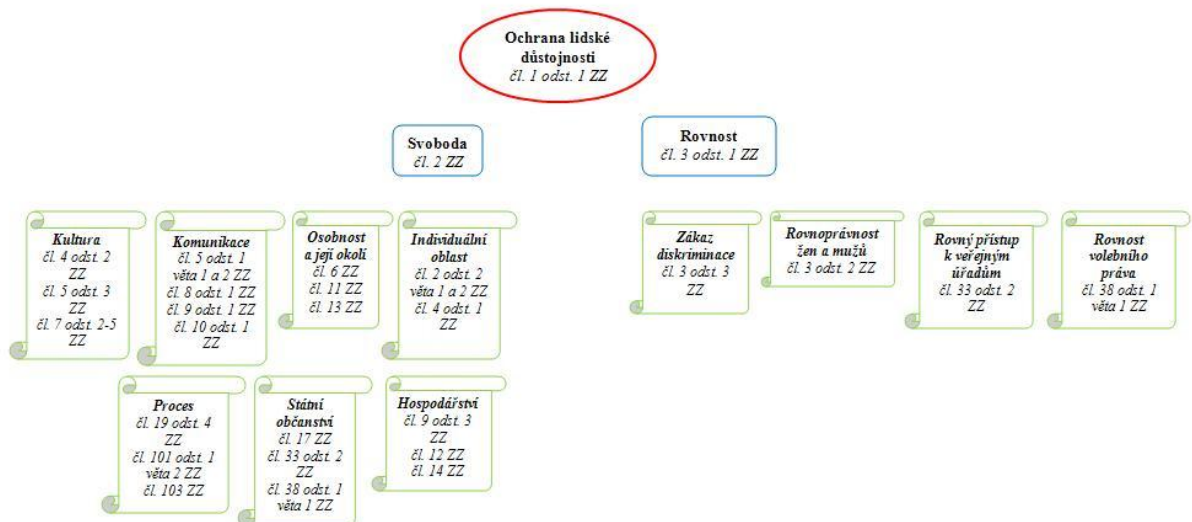
²³ Jako subjektivní můžeme charakterizovat práva, která jednotlivci propůjčují pravomoc požadovat něco konat, strpět nebo se něčeho zdržet. Veřejná jsou taková subjektivní práva, jež umožňují požadovat konání, strpění či zdržení se od státu na základě veřejnoprávních norem. Státem v této souvislosti máme na mysli jak přímý, tak nepřímý výkon státní správy.

²⁴ SODAN, H., ZIEKOW, J. *Grundkurs Öffentliches Recht*, 2. Auflage. München, 2007. S. 21.

²⁵ Základní zákon SRN, čl. 1 odst. 3 „*Dále uvedená základní práva zavazují zákonodárství, výkonnou moc a soudnictví jako bezprostředně platné právo.*“

je můžeme posuzovat také díky tomu, že utvářejí určité pořadí hodnot, na které musí být při výkladu „obyčejného“ práva, a obzvláště generálních klausulí, brán zřetel.

Základní práva obsažená v Základním zákoně můžeme systematicky členit, a to stupňovitě podle hodnot, které chrání. Základním a nejvyšším principem základních práv je ochrana důstojnosti člověka, zakotvená v prvním odstavci článku 1 Základního zákona²⁶. Pod ni pak můžeme podřadit dva obecné základně-právní předpoklady, a to obecný předpoklad svobody, vymezený v článku 2 odst. 1²⁷, a obecný předpoklad rovnosti, vycházející z článku 3 odst. 1.²⁸ Pod každou z těchto dvou skupin můžeme dále podřadit další základní práva, přičemž výčet spadající do skupiny práv týkajících se svobody je obsáhlejší a lze jej uspořádat do určitých tematických okruhů. Pro lepší přehlednost představuje výše zmíněnou systematiku následující schéma.

Pod pojmem lidská důstojnost se skrývá teze, že všichni lidé jsou si rovni bez ohledu na svůj původ, pohlaví nebo věk, neboť jsou všichni nadáni vlastností hodnou zvláštní ochrany. Touto vlastností máme na mysli právě lidskou důstojnost. Její zakotvení jako nejvyšší normy Základního zákona je vědomou reakcí na masivní odpírání této hodnoty nacistickým režimem.

Lidská důstojnost je nejvýznamnější hodnotou Základního zákona. Tuto tezi neustále zdůrazňuje ve své judikatuře i Spolkový ústavní soud. Základní zákon vychází

²⁶ Základní zákon SRN, čl. 1 odst. 1 „Důstojnost člověka je nedotknutelná. Respektovat a chránit ji je povinností veškeré státní moci.“

²⁷ Základní zákon SRN, čl. 2 odst. 1 „Každý má právo na svobodný rozvoj své osobnosti, pokud neporušuje práva druhých a nejedná-li proti ústavnímu pořádku nebo mravnosti.“

²⁸ Základní zákon SRN, čl. 3 odst. 1 „Všichni lidé jsou si před zákonem rovni.“

z toho, že lidská důstojnost je člověku vlastní již z podstaty jeho existence a nemůže mu být nikým odňata. Ochrany požívá i samotný nárok na respektování lidské důstojnosti. Stát se proto musí vyvarovat všemu, co by mohlo lidskou důstojnost ohrožovat či poškozovat.

Lidskou důstojnost můžeme charakterizovat jako obranné právo vůči veřejné moci bez ohledu na to, v jaké situaci je s ní člověk konfrontován. Lidská důstojnost musí být respektována všemi orgány státní moci, ať už jde o spolek, země, obce, jakoukoliv z mocí zákonodárné, výkonné či soudní nebo o veřejnoprávní orgány či úřady. Stát může podnikat zásahy do lidské důstojnosti pouze na základě zákona a jen je-li to nezbytně nutné s ohledem na danou situaci.

Kromě toho pohlíží Základní zákon na důstojnost člověka také jako na určitý výkon práva. Základní právo na důstojnost zavazuje zákonodárce a moc výkonnou vydat všeobecně závaznou normu, která bude lidskou důstojnost co nejlépe garantovat. Stát se tedy musí nejen zdržet zásahů, ale také musí zajistit, že jak veřejná moc, tak soukromé osoby, budou důstojnost člověka respektovat. K tomu musí být pochopitelně využity také soudy.

Článek 1 odst. 1 ZZ, a tím i lidská důstojnost jsou chráněny proti ústavním změnám, neboť jsou vyňaty z dispozice zákonodárce. Toto je zaručeno v tzv. klausuli věčnosti („Ewigkeitsklausel“), obsažené v čl. 79 odst. 3 ZZ. Změna Základního zákona, která by se měla vzdát principu lidské důstojnosti, je nepřípustná.

2.2 Federální

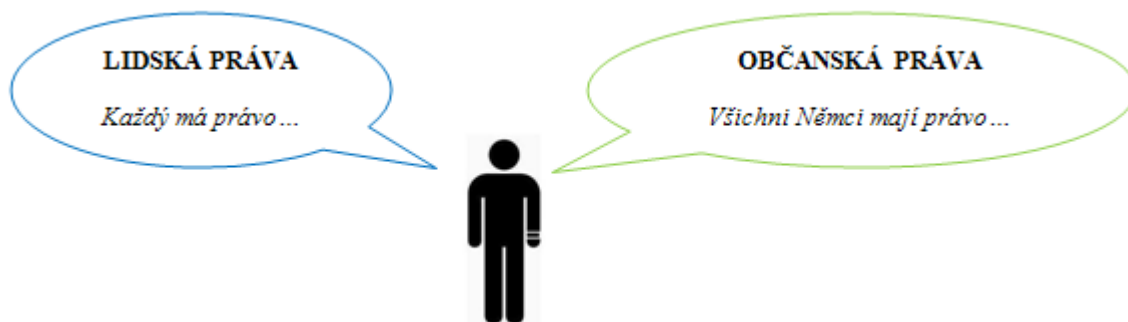
Základní práva chrání jednotlivce před státem. Nemohou být jednoduše odňata a každý, komu se zdá, že jsou jeho základní práva ohrožena, může o jejich dodržování usilovat u Spolkového ústavního soudu. Je třeba ale zmínit, že ne všechna základní práva platí pro všechny ve stejné míře.

Jak již jsme zmínili, jako základní práva označujeme státem garantovaná práva a svobody, které poskytují jednotlivci ochranu vůči státu. Jsou závazná pro všechny tři pilíře státní moci a omezují jejich moc. Tyto tři pilíře představuje legislativa

(Spolkový sněm - Bundestag a zemské sněmy - Landtage), soudnictví a exekutiva (úřady a policie).

Základní práva jsou centrem Základního zákona Spolkové republiky Německo, které představuje prvních 19 z celkového počtu 146 článků. Velká část základních práv jsou současně také lidská práva. Tím představují tato lidská práva ve spolkové republice žalovatelné právo. Ústavodárce poskytnul základním právům zvláštní ochranu tím, že stanovil nezměnitelnost samotného jádra Základního zákona a jakékoliv, byť i drobné úpravy musí být schváleny Spolkovým sněmem (Bundestag) a Spolkovou radou (Bundesrat), a to dvoutřetinovou většinou.

Jak již bylo řečeno, převážná část základních práv obsažených v Základním zákoně jsou současně i lidská práva. To znamená, že přísluší všem lidem v Německu bez ohledu na jejich národnost. Je pro ně typická počáteční formule „*Každý má právo...*“. Další část základních práv jsou tzv. práva občanská, která si mohou nárokovat pouze osoby s německou státní příslušností. Občané Evropské unie ale mají v mnoha oblastech stejné postavení. Tak tomu však není u lidí, kteří nejsou občany Evropské unie. Pro ty platí imigrační zákony. Občanská práva můžeme poznat podle formulace „*Němci mají právo...*“. Patří k nim práva jako právo shromažďovací a sdružovací, právo na svobodnou volbu povolání a další. Pro lepší přehlednost znázorňuje rozdělení lidských a občanských práv následující schéma.

- Ochrana lidské důstojnosti
- Právo na zákonného soudce
- Rovnost před zákonem
- Svoboda vyznání a svědomí
- Svoboda projevu mínění
- Ochrana manželství a rodiny
- Listovní a poštovní tajemství
- Svobodný rozvoj osobnosti
- Právo petiční
- Nedotknutelnost obydlí
- Ochrana vlastnictví
- Zákonná úprava vyvlastnění
- Státní dozor nad školstvím
- Rodičovská práva
- Azyl
- Právo být slyšen u soudu
- Rozhodnutí soudu o propadnutí základních práv
- Právní záruky při odnětí svobody
- Záruka zachování podstaty základních práv a zákonného postupu při omezení základních práv
- Státní příslušnost
- Rovný přístup k veřejným funkcím
- Svobodná volba povolání
- Svoboda pohybu
- Shromažďovací svoboda
- Svoboda sdružování
- Odpor proti snahám o odstranění ústavního zřízení
- Volební právo

2.3 Zemské

Základní práva obsažená v ústavách jednotlivých spolkových zemí jsou podle čl. 142 ZZ²⁹ bez ohledu na čl. 31 ZZ³⁰ platná, neboť poskytují ochranu těm samym základním právům. Zemská základní práva mohou být výjimečně použita k výkladu spolkového základního práva. Spolkové země mohou práva, jež poskytuje Základní zákon rozšířit. Některé zemské ústavy upravují určité oblasti podrobněji než Základní zákon, který je zmiňuje buď náznakem, nebo dokonce vůbec. Týká se to zejména oblastí, jako jsou rodina, vzdělání, kultura, víra, zaměstnanost, hospodářství nebo životní prostředí a ochrana přírody. Příkladem může být čl. 4 odst. 2 zemské ústavy Severního Porýní - Vestfálska³¹, která jako základní právo poskytuje právo na ochranu osobních údajů, které v Základním zákoně výslovně obsaženo není. Některé ústavy spolkových zemí, které byly vytvořeny po přijetí Základního zákona, často katalog základních práv vůbec neobsahují.

Jak již bylo zmíněno, v případě kolize spolkového práva s obsahově rozdílným zemským právem má podle článku 31 Základního zákona přednost právo spolkové. Dle tohoto článku platí *Bundesrecht bricht landesrecht*, tedy spolkové právo ruší právo zemské. Dále můžeme konstatovat, že proti veřejné moci spolku je možné se dovolávat základních práv podle Základního zákona. O něco komplikovanější je situace v případě, že se chceme dovolávat základních práv proti veřejné moci zemské (zákonodárství, správa či soudnictví prováděné orgány jednotlivých spolkových zemí). Podle judikatury Bavorského ústavního soudu³² v takovém případě platí nejprve základní práva podle Základního zákona, tedy také při provádění zemského práva, a kromě toho základní práva ústav spolkových zemí také v případech, ve kterých zemský orgán provádí spolkové právo. Díky tomu mají základní práva spolkových zemí, která obsahově odpovídají základním právům spolkovým, nezávislou platnost.

²⁹ Základní zákon SRN, čl. 142 „Bez ohledu na článek 3, zůstávají ustanovení zemských ústav v platnosti, pokud poskytují základní práva v souladu s články 1 až 18 tohoto Základního zákona.“

³⁰ Základní zákon SRN, čl. 31 „Spolkové právo má přednost před zemským právem.“

³¹ Ústava Severního Porýní - Vestfálska, čl. 4 odst. 2 „Každý má nárok na ochranu svých osobních údajů. Zásahy jsou přípustné jen ve veřejném zájmu a na základě zákona.“

³² Srov. rozhodnutí Bavorského ústavního soudu (Bayerischer Verfassungsgerichtshof), NJW 1984, S. 226.

2.4 Unijní

Smlouvy o Evropském hospodářském společenství (EHS) a o Evropském společenství uhlí a oceli (ESUO) z roku 1951 a o Evropském společenství pro atomovou energii (Euratom) z roku 1957 neobsahovaly žádná práva ani povinnosti pro jednotlivé občany. Tyto smlouvy tvořily základ pro Evropská společenství (ES). Jejich původním záměrem bylo dosahování společných ekonomických cílů. S postupným rozšiřováním a prohlubováním kompetencí orgánů ES se jednotlivci, motivováni vlastními ekonomickými zájmy, začali dovolávat svých práv, a tak Soudní dvůr Evropských společenství stále častěji rozhodoval spory v lidsko-právní oblasti. Opomíjení této oblasti v zakladatelských smlouvách se jeví stále více jako nedostatek.

1. listopadu 1993 vznikla Evropská unie. Stalo se tak vstupem v platnost Maastrichtské smlouvy, podepsané již v roce 1992. Teprve tato smlouva zakotvila důraz na základní lidská práva do právních základů Evropské unie. Již v preambuli se poukazuje na respektování lidských práv a základních svobod. V článku 6 odst. 2 následuje přímý odkaz na Evropskou úmluvu o lidských právech, čímž na ni byla vytvořena společenská vazba, i když bez právní závaznosti.

Další posílení základních a lidských práv znamenalo slavnostní vyhlášení Charty základních práv Evropské unie na mezivládní konferenci v Nice 7. prosince 2000. Šlo o společnou deklaraci Evropského parlamentu, Rady a Komise. Cílem Charty nebylo vytvoření nových kompetencí, ale soupis základních práv, platných na úrovni Evropské unie a požadavek jejich transparentnosti. Charta základních práv Evropské unie sjednocuje občanská, politická, hospodářská a sociální práva v jednom dokumentu. Charta již v preambuli zavádí občanství Unie a dále je členěna na šest kapitol, které se týkají důstojnosti člověka, svobody, rovnosti, solidarity, práv občanů Unie a spravedlnosti. Práva v Chartě obsažená se až na výjimky uvedené v páté kapitole vztahují na všechny osoby na území Evropské unie, tedy i na ty, kteří nejsou občany EU. Univerzální jsou kromě práv základních i práva ekonomická, sociální a některá politická, např. svoboda sdružovací a shromažďovací. Zmíněná pátá kapitola obsahuje právo volit a kandidovat ve volbách do Evropského parlamentu nebo právo svobodně se pohybovat a bydlet na území členských států. Tato práva se tedy týkají výhradně občanů Evropské unie.

Charta základních práv Evropské unie byla jako nezávazný dokument včleněna do Smlouvy o Ústavě pro Evropu a po jejím přijetí se měla stát právně závaznou. Evropská ústava však nikdy přijata nebyla, a tak se Charta stala závaznou až ve svém upraveném znění v souvislosti s odkazem v Lisabonské smlouvě³³, jež vstoupila v platnost 1. prosince 2009.

3 Ochrana základních práv a svobod v SRN a její prostředky

Základní práva a svobody jsou základním stavebním kamenem demokratického právního státu. Samy o sobě by však zůstaly jen prázdnou skořápkou, pokud by právní řád neposkytoval funkční mechanismy, které jsou schopny zajistit jejich ochranu, a to nejen v rovině teoretické, ale především i v praxi.

Vzhledem k významu chráněného zájmu, není taková ochrana otázkou vytvoření jednoho orgánu či instituce, ale prolíná se celým právním řádem. Jsou na ni účastny všechny složky státní moci, tedy jak moc zákonodárská, tak výkonná, tak i soudní.

3.1 Parlamentní

Pod pojmem parlamentní ochrana základních práv si můžeme představit hned dva zásadní momenty. Prvním z nich je samotné zákonodárství, tím druhým je právo petiční.

Zákonodárství má Základním zákonem vymezené mantinely, ve kterých se musí pohybovat. Každý přijímaný zákon musí projít standardním legislativním procesem, za dodržení veškerých zásad, ať už ústavního charakteru nebo zásad vyplývajících z jiných právních předpisů. Není tedy možné, aby zákonodárci svévolně přijímali zákony, aniž by při tom brali ohled na hodnoty, které jsou pro demokratický právní stát klíčové.

³³ Lisabonská smlouva pozměňující smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, podepsaná v Lisabonu dne 13. prosince 2007 [online]. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:CS:HTML>.

Tyto vazby jsou pochopitelně Základním zákonem formulovány. Již první článek Základního zákona ve svém třetím odstavci stanovuje, že práva v Základním zákoně uvedená, zavazují zákonodárnou, výkonnou i soudní moc jako bezprostředně platné právo.³⁴ Toto ustanovení můžeme označit jako tzv. materiálně-právní vazbu zákonodárství.

Pokud hovoříme o materiálně-právní vazbě, je nezbytné zmínit i vazbu formální, jež je obsažena v čl. 19 odst. 1 větě druhé ZZ. Tento článek zmiňuje, že lze-li základní právo zákonem nebo na základě zákona omezit, musí být takový zákon obecně platný, tedy nikoliv jen ad hoc. Mimo to musí zákon uvést základní právo s udáním článku.³⁵ Právě v této větě spatřujeme formální vazbu zákonodárství.

Dalším důležitým momentem v souvislosti s ochranou základních práv z pohledu zákonodárné moci je garance samotné podstaty základních práv. Ta je obsažena v čl. 19 odst. 2 ZZ, jenž stanovuje absolutní zákaz porušení základních práv v samé podstatě jejich obsahu.

Vzhledem k již dříve zmíněnému významu ochrany lidské důstojnosti v Základním zákoně není pochyb o tom, že i v rámci parlamentní ochrany základních práv má tato zásadní hodnota svoje místo. V každém základním právu tak můžeme najít stopu ideje garance jádra důstojnosti člověka.

Nyní se dostáváme k druhému bodu parlamentní ochrany základních práv, a to k právu petičnímu. Petiční právo nepochybně hraje svoji roli v tomto segmentu, neboť představuje kontinuální a neomezenou možnost lidu, jako originárního původce veškeré státní moci, dohlížet nad činností svých volených zástupců a dalších orgánů a případně se prostřednictvím petice ohradit proti nežádoucímu stavu.

Právo petiční je zakotveno v čl. 17 ZZ. „Každý má právo obracet se sám nebo společně s jinými, písemně s prosbami nebo stížnostmi na příslušné orgány a na sbory reprezentující lid.“³⁶ Každá petice musí naplňovat určité předpoklady, aby se vůbec o petici jednalo. V první řadě musí existovat určitá žádost (vyjádření přání) nebo stížnost (výtky určitého nedostatku, která má za cíl takový nedostatek odstranit). Tato žádost či stížnost musí být formulována písemně. Dalším důležitým bodem je adresát

³⁴ Srov. Základní zákon SRN, čl. 1 odst. 3.

³⁵ Srov. Základní zákon SRN čl. 19 odst. 1 věta 2.

³⁶ Základní zákon SRN čl. 17.

petice. Tím může být buď příslušný úřad, případně sbor reprezentující lid. Sborem reprezentujícím lid máme na mysli Bundestag (Spolkový sněm), Landtag³⁷ (Zemský sněm), případně komunální zastupitelstvo³⁸. V této souvislosti je vhodné zmínit omezení petičního práva. „*Zákony o branné službě a náhradní službě mohou stanovit, že pro příslušníky branných sil a náhradní služby je omezeno v době branné nebo náhradní služby základní právo svobodně projevovat a rozšiřovat mínění slovem, písmem nebo obrazem (čl. 5 odst. 1 věta 1 ZZ), základní právo svobodného shromažďování (čl. 8 ZZ) a petiční právo (čl. 17 ZZ) při ponechání práva předložit společně s ostatními prosby nebo stížnosti.*“³⁹

Podání petice není samoučelná záležitost, nýbrž jsou s ním spojeny určité právní důsledky. Jedním z nich je nárok předkladatele na věcné přezkoumání petice, a také na oznámení, jak bylo s peticí naloženo. Pokud jde o sbory reprezentující lid, jsou petice projednávány tzv. petičními výbory.⁴⁰

3.2 Výkonná

Stejně jako moc zákonodárná je podle čl. 1 odst. 3 ZZ vázána základními právy také moc výkonná neboli exekutiva. Veškerý výkon veřejné moci by proto měl být aplikován pouze na základě zákona, v jeho mezích a v neposlední řadě způsobem, který zákon stanoví. Kromě těchto podmínek je nezbytné, aby byla veřejnou mocí uplatňovaná práva vykládána ústavně-konformním způsobem. Toto se týká také oblasti právní ochrany uvnitř správy.

Ke kontrole těchto parametrů existují pochopitelně zákonné kontrolní mechanismy, jako např. námitkové řízení upravené správním řádem (Verwaltungsgerichtsordnung)⁴¹ nebo námitkové řízení upravené v zákoně o sociálních

³⁷ Ústava svobodného státu Bavorska, čl. 115 „(1) Všichni občané Bavorska mají právo obrátit se s žádostí či stížností na příslušné úřady nebo na zemský sněm. (2) Práva Zemského sněmu k přezkoumání stížností budou upravena zákonem.“

³⁸ Obecní zřízení pro Svobodný stát Bavorsko, čl. 56 odst. 3 „Každý obyvatel obce se může obrátit s žádostmi a stížnostmi na obecní radu.“

³⁹ Základní zákon SRN, čl. 17a odst. 1.

⁴⁰ Srov. Základní zákon SRN, čl. 45c odst. 1.

⁴¹ Srov. Správní řád (Verwaltungsgerichtsordnung), § 68 a násl.

soudech (Sozialgerichtsgesetz)⁴². Dále můžeme také zmínit dodatečné vnitřní správní kontroly, které jsou vykonávány ex post.

Správní kontroly jsou uskutečňovány také prostřednictvím právního dohledu nad samosprávnými korporacemi. V této souvislosti je vhodné zmínit čl. 108 a násl. bavorského obecního zřízení⁴³, kde je zmíněn smysl státního dozoru nad obcemi a také jeho obsah a hranice. Dozorové orgány by podle těchto ustanovení měly obcím při plnění jejich úkolů s pochopením radit a pomáhat, chránit je a měly by posilovat rozhodnost a vlastní odpovědnost obecních orgánů. Dalším příkladem státního dohledu jsou ustanovení § 87 a násl. sociálního zákona⁴⁴, kde jsou stanoveny společné předpisy pro sociální pojištění.

3.3 Soudní

Také moc soudní je stejně jako zákonodárství a exekutiva vázána základními právy podle již zmíněného čl. 1 odst. 3 Základního zákona. Všechny soudy jednotlivých soudních odvětví mají při výkladu a užívání právních norem a v celém právním postupu soustavně a v každém okamžiku zohledňovat základní práva. Pokud je soud u zákonné normy, relevantní pro posouzení případu, přesvědčen o její rozpornosti s ústavou, vzniká mu podle ustanovení čl. 100 odst. 1 ZZ⁴⁵ povinnost předložit tuto normu k posouzení Spolkovému ústavnímu soudu. Ostatní normy může každý soud samostatně odmítnout aplikovat pro jejich protiústavnost. Před každým předložením normy Spolkovému ústavnímu soudu, případně před jejím neaplikováním pro neústavnost, má soud povinnost zvážit možnost ústavně konformního výkladu této normy.

Důležitou otázkou je to, kdo se stará o dodržování základních práv, případně o trestání jejich porušení. Hlavním ochráncem Základního zákona, a tím také základních práv je tedy Spolkový ústavní soud. Jedná se o poměrně vytíženou instituci. Z této skutečnosti by se daly vyvodit dva závěry. Zaprvé může vytížení Spolkového ústavního soudu naznačovat oslabení základních práv a současné zneužívání státní moci. Druhou

⁴² Srov. Zákon o sociálních soudech (Verwaltungsgerichtsordnung), § 77 a násl.

⁴³ Srov. Obecní zřízení pro Svobodný stát Bavorsko (Gemeindeordnung), § 108 a násl.

⁴⁴ Srov. Sociální zákon (Sozialgesetzbuch), § 87 a násl.

⁴⁵ Srov. Základní zákon SRN, čl. 100 odst. 1.

možností je naopak důkaz o funkčnosti německého právního státu. S ohledem na všechny okolnosti se přikláníme spíše k tezi druhé.

Jako nejvyšší kontrolní orgány dohlížející nad dodržováním základních práv můžeme tedy označit Spolkový ústavní soud a dále ústavní soudy jednotlivých spolkových zemí. Každý kdo tvrdí, že byl na svých základních právech veřejnou mocí zkrácen, může se obrátit na ústavní soud s ústavní stížností.

Německé ústavní soudnictví má úzkou návaznost na vznik Základního zákona. Dne 7. září 1951 zahájil svou činnost Spolkový ústavní soud (Bundesverfassungsgericht). Pro jeho sídlo bylo vybráno Karlsruhe, kde sídlí dodnes. Německé ústavní soudnictví „je založeno na existenci jediného vrcholného orgánu, vyčleněného mimo soustavu obecných soudů“⁴⁶, což je charakteristické pro kontinentální Evropu. Zakotvení Spolkového ústavního soudu najdeme v čl. 92 Základního zákona.⁴⁷ Oblast působnosti a pravomoc Spolkového ústavního soudu jsou též ústavně zakotveny a najdeme je v čl. 93 ZZ. O pravomocech se ještě zmíníme dále. Další otázky jako je obsazení Spolkového ústavního soudu, způsob ustavování ústavních soudců do funkce či problematiku neslučitelnosti funkce ústavního soudce s jinými funkcemi upravuje čl. 94 odst. 1 ZZ.

Velmi důležitý je čl. 94 odst. 2 ZZ, který určuje, že organizaci Spolkového ústavního soudu a jeho jednání stanoví spolkový zákon. Na základě tohoto ustanovení byl tedy přijat Zákon o Spolkovém ústavním soudu (Bundesverfassungsgerichtsgesetz - BVerfGG)⁴⁸. Významným pro plnění kontrolní funkce Spolkového ústavního soudu je čl. 100 ZZ, který definuje tzv. incidentní kontrolu ústavnosti.

Pro pochopení systému fungování Spolkového ústavního soudu se zdá být účelné definovat pravomoci, kterými je Spolkový ústavní soud nadán. Jak již bylo zmíněno, základní pravomoci vymezují články 93 a 100 Základního zákona, nikoliv však vyčerpávajícím způsobem. Úplný výčet případů, ve kterých má Spolkový ústavní soud rozhodovací pravomoc nalezneme v také již zmíněném Zákoně o Spolkovém ústavním soudu, konkrétně v čl. 13. Obsahuje přehled devatenácti pravomocí, jimiž

⁴⁶ KLÍMA, Karel. Teorie veřejné moci (vládnutí). 2., přepracované a rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2006, s. 329.

⁴⁷ Základní zákon SRN, čl. 92 „Soudní pravomoc je svěřena soudcům; vykonává ji Spolkový ústavní soud, tímto Základním zákonem zřízené spolkové soudy a soudy zemí.“

⁴⁸ Zákon o Spolkovém ústavním soudu; Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (Bundesverfassungsgerichtsgesetz - BVerfGG).

je Ústavní soud nadán, a jsou v něm zahrnuty i pravomoci uvedené v čl. 93 a 100 ZZ. Podle čl. 13 BVerfGG rozhoduje Spolkový ústavní soud v těchto věcech:

- 1) O propadnutí základních lidských práv - Verwirkung von Grundrechten (čl. 18 ZZ). Kdo zneužívá svobody projevu mínění, zejména svobody tisku, svobody výuky, svobody shromažďovací, svobody spolčovací, tajemství listovního, poštovního a telekomunikačního, vlastnictví nebo azylu k boji proti svobodnému demokratickému zřízení, pozbývá těchto základních práv. Pozbytí a jeho rozsah vyslovuje Spolkový ústavní soud.⁴⁹
- 2) O protiústavnosti politických stran - Verfassungswidrigkeit von Parteien (čl. 21 ZZ). Strany, které svými cíli nebo chováním svých stoupců směřují k tomu, aby poškodily nebo odstranily svobodné demokratické zřízení nebo trvání Spolkové republiky Německa, jsou protiústavní. O otázce protiústavnosti rozhoduje Spolkový ústavní soud.⁵⁰
- 3) O stížnostech proti rozhodnutím Spolkového sněmu, které se týkají platnosti voleb nebo nabytí či ztráty mandátu poslance Spolkového sněmu (čl. 41 odst. 2 ZZ)⁵¹.
- 3a) O stížnostech sdružení proti jejich neuznání jako strany pro volby do Spolkového sněmu (čl. 93 odst. 1 č. 4c ZZ).
- 4) O žalobách Spolkového sněmu nebo Spolkové rady na spolkového prezidenta (čl. 61 ZZ). Toto může nastat v případech, kdy spolkový prezident úmyslně poruší Základní zákon nebo jiný spolkový zákon. Zjistí-li Spolkový ústavní soud, že se spolkový prezident takto provinil, může jej zbavit úřadu.
- 5) O výkladu Základního zákona z titulu sporů o rozsah práv a povinností nejvyššího spolkového orgánu nebo jiných účastníků, kteří jsou Základním zákonem nebo jednacím řádem nejvyššího spolkového orgánu vybaveni vlastními právy (čl. 93 odst. 1 č. 1 ZZ).

⁴⁹ Základní zákon SRN, čl. 18.

⁵⁰ Základní zákon SRN, čl. 21 odst. 2.

⁵¹ Základní zákon SRN, čl. 41 odst. 2 „Proti rozhodnutí Spolkového sněmu je přípustná stížnost ke Spolkovému ústavnímu soudu.“

- 6) Při rozdílných názorech nebo pochybnostech o formální a věcné slučitelnosti spolkového nebo zemského práva se Základním zákonem nebo slučitelnosti zemského práva s jinými spolkovými právy na podnět spolkové vlády, zemské vlády nebo třetiny členů Spolkového sněmu (čl. 93 odst. 1 č. 2 ZZ). Jedná se o tzv. abstraktní kontrolu ústavnosti.
- 6a) Při pochybnostech, zda zákon odpovídá předpokladům čl. 72 odst. 2 ZZ, na návrh Spolkové rady, zemské vlády nebo zemského orgánu reprezentujícího lid (čl. 93 odst. 1 č. 2a ZZ).
- 6b) O tom, zda existuje v případě čl. 72 odst. 4 ZZ nutnost spolkové zákonné úpravy podle čl. 72 odst. 2 ZZ nebo zda je možno v případech čl. 125a odst. 2 věta 1 ZZ spolkové právo vypustit. Rozhodování probíhá opět na základě návrhu Spolkové rady, zemské vlády nebo zemského orgánu reprezentujícího lid (čl. 93 odst. 2 ZZ).
- 7) Při rozdílných názorech na práva a povinnosti spolku a země, obzvláště při provádění spolkového práva spolkovými zeměmi a při výkonu spolkového dozoru (čl. 93 odst. 1 č. 3 ZZ a čl. 84 odst. 4 věta 2 ZZ).
- 8) V jiných veřejnoprávních sporech mezi Spolkem a zeměmi, mezi zeměmi navzájem nebo v rámci jedné země, pokud neexistuje jiná právní cesta (čl. 93 odst. 1 č. 4 ZZ).
- 8a) O ústavních stížnostech (čl. 93 odst. 1 č. 4a a 4b ZZ).
- 9) O soudcovských žalobách proti spolkovým a zemským soudcům (čl. 98 odst. 2 a 5 ZZ).
- 10) O ústavních sporech v rámci jedné země, kdy zemský zákon přikazuje takové rozhodnutí Spolkovému ústavnímu soudu (čl. 99 ZZ).
- 11) O souladu spolkového nebo zemského zákona se Základním zákonem nebo o souladu zemského zákona či jiného zemského práva se spolkovým zákonem. Rozhodování probíhá na základě podnětu soudu (čl. 100 odst. 1 ZZ). Jedná se o tzv. konkrétní (incidentní) kontrolu ústavnosti.

- 11a) O souladu rozhodnutí německého Spolkového sněmu k nasazení vyšetřovací komise se Základním zákonem na vzoru podle § 36 odst. 2 zákona o vyšetřovací komisi.
- 12) V pochybnostech o tom, zda je určité pravidlo mezinárodního práva součástí spolkového práva a zda přímo pro jednotlivce zakládá práva a povinnosti. Rozhodování probíhá na návrh soudu (čl. 100 odst. 2 ZZ).
- 13) Pokud se chce zemský ústavní soud při výkladu Základního zákona odklonit od rozhodnutí Spolkového ústavního soudu nebo ústavního soudu jiné spolkové země. Rozhodování probíhá na základě návrhu tohoto ústavního soudu (čl. 100 odst. 3 ZZ).
- 14) Při neshodách o trvání platnosti práva jako spolkového práva (čl. 126 ZZ).
- 15) V jiných případech, ve kterých tak Spolkovému ústavnímu soudu přikazuje spolkový zákon (čl. 93 odst. 3 ZZ)⁵².

Jako strážce německé ústavy má Spolkový ústavní soud dvojí roli. Jednak představuje nezávislý ústavní orgán a dále také část státní moci ve speciální oblasti ústavního a mezinárodního práva. Svými autoritativními rozhodnutími poskytuje závaznou interpretaci ústavy.

Mezi jeho pravomoci však nepatří kontrola rozhodovací praxe jiných soudů. Spolkový ústavní soud nepřezkoumává, zda soudy rozhodují správně z věcného hlediska. Jeho úkolem je přezkoumat, zda je dotčené rozhodnutí v souladu se Základním zákonem. Dojde-li k závěru, že rozhodnutí je protiústavní, takové rozhodnutí zruší, případně spolu s rozhodnutími předchozích instancí, a vrátí jej k opětovnému projednání.⁵³

⁵² Základní zákon SRN, čl. 93 odst. 3 „Spolkový ústavní soud dále působí v dalších případech, které mu přikazuje spolkový zákon.“

⁵³ Srov. § 95 odst. 2 BVerfGG.

3.4 Unijní

Vzhledem k tomu, že Charta základních práv Evropské unie neobsahuje procesní ustanovení, podle kterých by se mohl jednotlivec dovolávat soudní ochrany proti případnému zásahu do práv, je třeba, aby fyzická nebo právnická osoba využila ustanovení článku 263 Smlouvy o fungování Evropské unie⁵⁴, které upravuje žalobu proti aktům, které jsou jí určeny nebo které se jí bezprostředně a osobně dotýkají, jakož i proti právním aktům s obecnou působností, které se jí bezprostředně dotýkají a nevyžadují přijetí prováděcích opatření. Příslušnost k projednání žaloby podané tzv. neprivilegovaným žalobcem (fyzickou nebo právnickou osobou) v prvním stupni je dána Tribunálu.

V souvislosti s ochranou základních práv na půdě Evropské unie je vhodné zmínit některé další instituce, činné v této oblasti. Jsou jimi např. Evropské středisko pro sledování rasismu a xenofobie (EUMC), založené v roce 1997, Síť nezávislých odborníků Evropské unie v oblasti lidských práv, zřízena v roce 2002, Evropský institut pro rovnost žen a mužů (od roku 2007) nebo Evropská agentura pro základní práva (od roku 2007).

3.5 Evropská

„Evropská úprava lidských práv představuje nejvyspělejší z regionálních systémů ochrany lidských práv, který jde v mnohém nad rámec univerzálních standardů přijatých v rámci OSN.“⁵⁵ Tento systém ochrany lidských práv na území Evropy stojí v zásadě na dvou pilířích. Jedním je ochrana poskytovaná Evropskou unií, o které jsme již hovořili v předchozí kapitole, druhým pilířem je systém ochrany v rámci Rady Evropy, jemuž se budeme věnovat nyní.

Rada Evropy (Council of Europe) je mezinárodní celoevropská organizace, zajišťující spolupráci členských států především v oblasti podpory demokracie a ochrany lidských i sociálních práv a svobod. Již během druhé světové války se zrodila myšlenka na vytvoření uzavřené mezinárodní organizace na území Evropy. Otcem této

⁵⁴ Konsolidované znění Smlouvy o fungování Evropské unie [online]. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:CS:PDF>.

⁵⁵ ŠTRUMA, Pavel. *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 27.

myšlenky se stal Winston Churchill, který již v roce 1943 v jednom ze svých rozhlasových proslovů zmínil potřebu vytvoření takové organizace. V listopadu 1946 Churchill během proslovu na univerzitě v Zurichu volal po vytvoření něčeho „podobného Spojeným státům americkým“ a po vytvoření Rady Evropy.

V roce 1948 při rozhovorech v Haagu, za účasti několika stovek politiků, zmocněnců vlád a různých organizací, byly projednávány podoba a fungování Rady Evropy. Z rozhovorů vzešly dvě varianty podoby budoucí Rady Evropy. Jednou byla klasická mezinárodní organizace, kde by zasedali zástupci vlád členských zemí, druhou vytvoření politického fóra s poslanci. Současná podoba Rady Evropy je kombinací obou zmíněných variant. Formu klasické mezinárodní organizace představuje Výbor ministrů a Parlamentní shromáždění vychází z modelu politického fóra.

5. května 1949 podepsalo 10 evropských států tzv. Londýnskou dohodu (Statute of the Council of Europe), která byla zakládací listinou Rady Evropy. Postupně se připojovaly další země, až bylo dosaženo dnešního počtu 47 členských států a několika zemí se speciálním statutem. Sídlem Rady Evropy je Štrasburk.

Předpokladem pro členství státu v Radě Evropy je respektování lidských práv a svobod, a také koncepce demokratického právního státu. Dle článku 8 Statutu Rady Evropy⁵⁶ je možné pozastavit členství, případně i vyloučit členský stát, pokud závažným způsobem porušuje lidská práva a základní svobody. Členskému státu je také dána možnost z Rady Evropy vystoupit.

„Cílem Rady Evropy je dosáhnout větší jednotnosti mezi členskými státy za účelem ochrany a realizace ideálů a zásad, které jsou jejich společným dědictvím, a usnadňování jejich hospodářského a sociálního pokroku.“⁵⁷

Hlavní cíle můžeme shrnout do několika oblastí. První z nich je ochrana lidských práv, právního státu a pluralitní demokracie, druhou podpora rozvoje evropské kulturní identity a různorodosti, třetí oblast tvoří hledání řešení problémů společnosti v Evropě, které představuje především diskriminace menšin, xenofobie, organizovaný zločin, ochrana životního prostředí a v neposlední řadě i závažná otázka šíření nemoci

⁵⁶ Statut Rady Evropy z 5. května 1949 (Statute of the Council of Europe) [online]. Dostupné na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>.

⁵⁷ Kap. 1, čl. 1, písm. a) Statut Rady Evropy z 5. května 1949 (Statute of the Council of Europe) [online]. Dostupné na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>.

AIDS a drogová problematika. Čtvrtou oblastí je pomoc upevňovat demokratickou stabilitu v Evropě. Tyto zmíněné pilíře jsou sice zásadní, netvoří však taxativní výčet činností Rady Evropy, neboť ta svoji pozornost věnuje prakticky všem důležitým oblastem lidského života. Snad jen kromě obrany, kterou ponechává NATO.

K naplňování předestřených cílů slouží Radě Evropy Statutem zřízené instituce. Nejdůležitější z nich je tzv. Výbor ministrů (Committee of Ministers). Jedná se o rozhodovací orgán, tedy jakýsi vládní aparát Rady Evropy. Je složen z ministrů zahraničních věcí členských států a jejich zástupců. Je polem pro politický dialog o různých národních přístupech k řešení problémů, jež se vyskytují i v dalších členských státech, a jsou zde formulována celoevropská doporučení. Dalšími institucemi jsou Parlamentní shromáždění (Parliamentary Assembly), v němž zasedají delegace parlamentů členských států a má spíše funkci poradní, dále Kongres místních a regionálních orgánů (The Congress of the Council of Europe), složený ze zástupců územní samosprávy, taktéž s poradní funkcí. Dalšími institucemi jsou Komisař pro lidská práva (Commissioner for Human Rights) a Sekretariát, v jehož čele stojí generální tajemník (Secretary General), který reprezentuje Radu Evropy navenek. V neposlední řadě je třeba zmínit Evropský soud pro lidská práva (European Court of Human Rights), jehož úkolem je dohlížet na dodržování Úmluvy o ochraně lidských práva a základních svobod.

3.5.1 Kontrolní mechanismus

Jádrem celého systému ochrany lidských práv jsou Evropská úmluva o ochraně lidských práva a základních svobod a Evropská sociální charta, kterým ještě budeme věnovat pozornost.

Původní koncepce, podle které byla kontrola dodržování Evropské úmluvy prováděna třemi orgány - Výborem ministrů, Evropským soudem pro lidská práva a Evropskou komisí pro lidská práva, byla změněna dodatkovým Protokolem k Evropské úmluvě č. 11, který vstoupil v platnost 1. listopadu 1998. Touto zásadní reformou došlo k vytvoření jednotného a stálého soudního orgánu, kterým se stal nový

Evropský soud pro lidská práva.⁵⁸ Tato změna přispěla ke zjednodušení a zefektivnění celého systému.

Aktivní legitimaci pro podání stížnosti na porušení Úmluvy má členský stát (tzv. mezistátní stížnost) a dále jednotlivec, skupina jednotlivců nebo nevládní organizace (tzv. individuální stížnost). Stížnost je možné podat až po vyčerpání všech opravných prostředků, které vnitrostátní právo poskytuje, a to nejpozději do šesti měsíců od konečného vnitrostátního rozhodnutí. Dále nesmí být stížnost podána anonymně a nesmí být dána překážka rei iudicate. Nepřípustné jsou také stížnosti zjevně nepodložené, zneužívající práva na stížnost nebo neslučitelné s ustanovením Úmluvy. Přijatelnost podání posuzuje tříčlenný Výbor. Pokud ho přijme, soud rozhodne, zda stát porušil svůj závazek vyplývající z Úmluvy. Konečný rozsudek je pro strany závazný.

3.5.2 Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod obsahuje, jak již bylo zmíněno, obsáhlý katalog základních lidských práv, na jejichž dodržování dohlíží Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku. Úmluva byla vypracována v rámci Rady Evropy, 4. listopadu 1950 v Římě podepsána a 3. září 1953 vstoupila v platnost. Inspirací se pro ni stala Všeobecná deklarace lidských práv, přijatá 10. prosince 1948 Valným shromážděním OSN. Jednalo se o první právně závazný mezinárodní dokument, jehož cílem byla rozsáhlá ochrana občanských a politických práv. Původní verze Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod postupně doznala mnohých doplnění v podobě Protokolů, jejichž cílem bylo rozšíření katalogu garantovaných práv, případně vylepšení jejich ochrany z hlediska procedurálního. Jako tzv. uzavřená úmluva může být podepsána pouze členskými státy Rady Evropy. Její podpis a ratifikace se postupem času staly pro státy, které chtějí být součástí Rady Evropy, nezbytnou podmínkou.

Pavel Šturma zmiňuje tzv. evropský standard lidských práv⁵⁹ a zdá se být účelné objasnit, co je obsahem tohoto pojmu. Základ tvoří práva, obsažená v Evropské úmluvě

⁵⁸ Viz. čl. 19 - Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod: „K zajištění plnění závazků přijatých Vysokými smluvními stranami v této Úmluvě a jejich protokolech se zřizuje Evropský soud pro lidská práva, dále jen „Soud“. Svou činnost vykonává trvale.“

o ochraně lidských práv a základních svobod, doplňující Protokoly č. 1, 4, 6, 7 a 12, dále speciální smlouvy, jako např. Evropská úmluva o předcházení mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání z roku 1987, a v neposlední řadě také rozhodování Evropského soudu pro lidská práva, jenž svojí judikaturou dotváří a rozvíjí evropský standard ochrany lidských práv.

Lidská práva, která tato úmluva garantuje, můžeme podle názoru P. Šturmy dělit do tří oblastí:⁶⁰

1. Nedotknutelnost osobnosti

Tato oblast se týká práv, majících za cíl chránit lidský život a důstojnost člověka. Můžeme o nich hovořit jako o nezadatelných a nezcizitelných. Konkrétně jsou v Úmluvě upravena v čl. 2 - právo na život, čl. 3 - právo nebýt mučen ani podroben nelidskému, krutému či ponižujícímu zacházení, čl. 4 - právo nebýt držen v otroctví či nevolnictví a čl. 7 - zákaz retroaktivity v trestním právu. Těchto práv se lze domáhat kdykoliv, kdekoliv a vůči komukoliv, neboť představují určité minimum, jež je třeba zachovávat. Toto dále zdůrazňuje čl. 15, který stanovuje absolutní zákaz jejich odnětí, a to dokonce i v případě válečného konfliktu či jiného ohrožení státu.

2. Vláda práva

O princip vlády práva se opírají zejména procesní záruky, které jsou nedílnou součástí právního státu. Tento princip můžeme spatřovat v čl. 5 - právo na svobodu a bezpečnost, čl. 6 - právo na spravedlivé a nestranné soudní řízení, čl. 13 - právo na účinné opravné prostředky a dále v Protokolu č. 4 z roku 1963 - zákaz věznění pro dluhy, a Protokolu č. 7 z roku 1984 - právo na odvolání v trestním řízení, proto na náhradu škody v případě nezákonného rozhodnutí a nepřípustnost dvojího či opakovaného stíhání v téže věci.

3. Pluralismus a tolerance v životě společnosti

V této oblasti se scházejí další práva, která Úmluva chrání, a to zejména práva politická, sociální či ekonomická. Pro představu můžeme uvést čl. 8 - právo

⁵⁹ ŠTRUMA, P. *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 28.

⁶⁰ ŠTRUMA, P. *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 28.

na respektování soukromého a rodinného života, čl. 9 - svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání, čl. 10 - svoboda projevu, čl. 11 - shromažďovací svoboda, čl. 12 - právo uzavřít manželství a založit rodinu, čl. 1-3 Protokolu č. 1 z roku 1953 - právo na vlastnictví, vzdělání a právo svobodných voleb, čl. 2-4 Protokolu č. 4 - zákaz vyhoštění a právo volby místa pobytu, nebo čl. 1 a 5 Protokolu č. 7 - rovná práva manželů mezi sebou a k dětem, a to i po zániku manželství.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod stanovuje i možnost, některá práva dočasně omezit či pozastavit. Podle rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva je však třeba tato práva vykládat restriktivně. Podle takového výkladu se tedy omezení nikdy nesmí dotknout samotné podstaty práva.

Evropská úmluva je složitý systém regionální ochrany lidských práv. Přes svoji složitost nebo naopak právě pro ni můžeme tento systém bez nadsázky označit za jeden z nejúspěšnějších „projektů“ svého druhu. Takového úspěchu bylo možno dosáhnout zejména díky efektivnímu a preciznímu kontrolnímu mechanismu, který zajišťuje dodržování Úmluvou stanoveného katalogu práv. Zásadním momentem je možnost smluvních stran a také jednotlivce podávat stížnosti na porušení Úmluvou chráněných práv.

3.5.3 Evropská sociální charta

V roce 1961 byla v rámci Rady Evropy vypracována Evropská sociální charta garantující hospodářská, sociální a kulturní práva, jež Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod neposkytuje. Vytváří tak určitou evropskou obdobu Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Evropská sociální charta sleduje dva cíle. Zaprvé chrání 19 důležitých sociálních a hospodářských základních práv (např. právo na práci, právo na stávku, právo na sociální pojištění, ochrana matek a dětí, právo na ochranu zdraví, právo na sociální péči, právo tělesně a mentálně postižených na profesní vzdělávání a na profesní a sociální začlenění) a dále usiluje o rozvoj reálné sociální politiky v Evropě.

Státy, které Evropskou sociální chartu ratifikují, se musí zavázat, že uznají nejméně deset z devatenácti článků Charty, přičemž v nich musí být obsaženo nejméně pět ze sedmi zvláště důležitých práv (právo na práci, svoboda sdružování, právo

na kolektivní vyjednávání, právo na sociální jistoty, právo rodin na sociální, zákonnou a hospodářskou ochranu, právo tzv. migrujících pracovníků a jejich rodin na ochranu a pomoc).

Zásadním rozdílem mezi Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod a Evropskou sociální chartou je kontrolní mechanismus. Jednotlivci se na mezinárodní úrovni nemohou bránit proti porušení Chartou poskytovaných práv. Charta se neopírá o soudní, nýbrž o administrativní kontrolu, která stojí na zprávách smluvních stran, které jsou předkládány generálnímu tajemníkovi Rady Evropy. Zprávy posuzuje Výbor nezávislých expertů. Konečná kontrolní zpráva je pak předkládána Výborem ministrů vládním výborům, a to formou doporučení. Tyto vládní výbory dále projednají opatření k odstranění vytýkaných nedostatků. Na závěr Výbor ministrů Rady Evropy požaduje ve formě rezoluce po dotčených státech, aby uvedly právní i faktický stav do souladu s Evropskou sociální chartou.

Ačkoli chybí v Evropské sociální chartě pravomoc soudu k projednávání individuálních stížností, je tato Charta důležitým nástrojem, který znamená pro signatářské státy nezpochybnitelné mezinárodní závazky k ochraně práv.

4 Lidská práva a jejich ochrana v mezinárodním právu

Mezinárodněprávní ochrana lidských práv je poměrně mladou záležitostí. Ačkoliv z vnitrostátního pohledu můžeme lidsko-právní zakotvení pozorovat již mnohem dříve, v mezinárodním měřítku se lidská práva začala prosazovat až v 19. století v souvislosti se zákazem otroctví a ochranou náboženských (křesťanských) menšin. Krokem vpřed byly Versailleské mírové smlouvy po 1. světové válce, které pamatovaly i na ustanovení o lidských právech. Zlomovým bodem se stala 2. světová válka. V reakci na hrůzy, které se za jejího průběhu staly, se již ke konci války začala utvářet mezinárodněprávní ochrana lidských práv v moderním pojetí. Prvním hmatatelným výsledkem tohoto nového proudu bylo přijetí Charty OSN v roce 1945. Preambule hlásala „*víru v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské*

osobnosti, v rovná práva mužů i žen a národů velkých i malých“⁶¹. Tím byl člověk jako individuum postaven do centra mezinárodních vztahů a získal právní subjektivitu.

Byl to krok proti až do té doby převládajícímu mezinárodněprávnímu principu, podle kterého subjekt práv a povinností představoval zásadně stát. Ačkoliv se jednalo o obecnou úpravu, podařilo se tomuto dokumentu přetvořit obecnou povinnost jednotlivých států dodržovat základní lidská práva a spolupracovat při jejich ochraně, v jeden z hlavních cílů nově vzniklé Organizace spojených národů a jejích členů. Odpovědnost za ochranu lidských práv byla přenesena na jednotlivé členské státy a organizace jako taková měla „jen“ ukázat cestu. Za tímto účelem byla 10. prosince 1948 přijata Valným shromážděním Všeobecná deklarace lidských práv. V tomto okamžiku tvořilo toto různorodé společenství Organizace spojených národů již 58 států, převážně z Evropy, Ameriky a Asie. Deklarace je prvním obecným mezinárodním dokumentem, jenž každému jedinci přiznává ucelený katalog lidských práv.

Obsahuje 30 článků, které odpovídají klasickým lidsko-právním představám západních zemí. Již v preambuli je zachycen a zdůrazněn snad nejdůležitější aspekt deklarace - universalismus, když vyzdvihuje práva a důstojnost *všech* lidí. Článek 1 toto ještě posiluje, když říká: „*Všichni lidé se rodí svobodní a sobě rovni co do důstojnosti a práv*“⁶². Články 1 až 21 bývají označovány jako liberální obranná práva. Obsahují mimo jiné zákaz mučení a otroctví, právo na život, svobodu, rovnost před zákonem, asyl, státní příslušnost a také právo na svobodu myšlení a vyznání. Články 22 až 27 obsahují sociální, hospodářská a kulturní práva účasti, jako je právo na práci a odpovídající odměnu za ni, právo na volný čas a odpočinek nebo právo účasti na kulturním životě. Všeobecná deklarace lidských práv nemá jako rezoluce Valného shromáždění mezinárodněprávně závazný charakter, ale je považována za mezinárodní standard. Odkazuje na ni nebo z ní dokonce vychází mnoho dalších deklarací a dokumentů. Můžeme proto s jistotou říct, že ačkoliv není závazná mezinárodněprávně, je nepochybně závazná morálně.

Právě takovými navazujícími dokumenty jsou Pakty OSN o lidských právech. Na základě Charty OSN a Všeobecné deklarace lidských práv vypracovala Komise OSN pro lidská práva dvě lidsko-právní úmluvy, které byly Valným shromážděním

⁶¹ Charta OSN 1945, Preambule.

⁶² Všeobecná deklarace lidských práv 1948, čl. 1.

přijaty 16. prosince 1966. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Opční protokol k němu přijatý, stejně tak jako Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech vstoupily v platnost v roce 1976, kdy byl naplněn požadavek ratifikace alespoň ve 35 členských státech. Obsah Paktů byl ovlivněn nově přistoupivšími členskými státy OSN, což se projevilo v určitém ústupu od zdůrazňování individualizace lidských práv spolu s jistým vyzdvihnutím státu. Tento trend můžeme zpozorovat hned na úvod, když jsou v člancích 1 a 2 zmiňováni lidé a smluvní státy, zatímco lidské osobnosti jako individuu je věnována pozornost až v článku 3, a to ještě v souvislosti s rovnoprávností muže a ženy.

Preambule obou Paktů jsou prakticky totožné a je v nich uvedeno, že svobodný život je možný jen tehdy, pokud *„jsou vytvořeny podmínky, v nichž každý může požívat svých hospodářských, sociálních a kulturních práv, jakož i práv občanských a politických“*⁶³.

Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech upravuje mimo jiné právo na práci a spravedlivé pracovní podmínky, sociální jistoty, ochranu rodiny, právo na vzdělání a právo účastnit se kulturního života. Pakt o občanských a politických právech formuluje právo na život, zákaz mučení a otroctví, ochranu před svévolným zatčením a před nelidským zacházením ve vazbě, právo na svobodu pohybu, rovnost lidí před zákonem, svobodu myšlení, vyznání a svobodu shromažďovací a také ochranu menšin.

Nejvýznamnější rozdíl mezi oběma Pakty je ten, že podle článku 2 Paktu o občanských a politických právech mají státy povinnost ctít a garantovat práva Paktem přiznaná, zatímco podle článku 2 Paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech mají státy povinnost pouze přijmout všechna dostupná opatření k možnosti uplatnění Paktem přiznaných práv. Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech tak disponuje jen systémem podávání zpráv o přijatých opatřeních a dosažených výsledcích v souvislosti s Paktem stanovenými právy. Tyto zprávy však nejsou předkládány žádnému speciálnímu orgánu, ale tajemníkovi OSN, který je předá k posouzení Hospodářské a sociální radě, jež má pak možnost po jejich vyhodnocení, ve spolupráci s dalšími orgány OSN, pomoci členským státům zajistit prosazování

⁶³ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech 1966, Preambule.
Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech 1966, Preambule.

těchto práv. Oproti tomu Pakt o občanských a politických právech má k dispozici obsáhlý systém právní ochrany, který díky fakultativnímu Protokolu obsahuje také možnost individuálních stížností. Ty v praxi představují jeden z nejdůležitějších nástrojů mezinárodní ochrany lidských práv.

Práva obsažená v obou Paktech nemají absolutní status. V obou případech existuje velké množství právních výhrad, čímž mohou být lidská práva omezena, pokud tyto výhrady slouží k ochraně národní bezpečnosti. Vyňata jsou podle článku 4 Paktu o občanských a politických právech jen některá základní práva, jako je právo na život a zákaz mučení. Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech spíše než nároky, vytváří zásady, jejichž uskutečňování závisí spíše na státním a společenském uspořádání, než na právních podkladech.

Všeobecná deklaráce lidských práv tvoří společně s oběma Pakty základ moderního pojetí lidských práv. Určitou nadstavbu tvoří další úmluvy a deklaráce, které se zaměřují na některé specifické okruhy lidských práv. Mezi ně patří mimo jiné (chronologicky) Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia (1948), Deklarace práv dítěte (1959), Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (1965), Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (1979), Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (1984) nebo Úmluva o právech dítěte (1989). Důležitým historickým momentem v mezinárodní ochraně lidských práv byla Světová konference o lidských právech konaná 14. - 25. června 1993 ve Vídni, z níž vzešla deklaráce, která posílila univerzalitu, nedílnost a vzájemnou závislost všech lidských práv.

5 Komparace

K lepšímu pochopení a ucelení pojetí základních lidských práv a svobod ve Spolkové republice Německo je vhodné toto porovnat s úpravou zahraniční. S ohledem na koncepci práce byla ke komparaci zvolena právní úprava České republiky.

Již při pohledu na základní pramen⁶⁴, ze kterého lze základní lidská práva a svobody čerpat, je patrný podstatný rozdíl mezi oběma řády. Jak již bylo mnohokrát uváděno, právní řád Spolkové republiky Německo základní práva a svobody upravuje v Základním zákoně z roku 1949 společně s dělbou moci, zatímco český právní řád pro tato práva a svobody vyčlenil samostatný dokument na úrovni Ústavy České republiky a to Listinu základních práv a svobod z roku 1992.

Základní zákon je možno členit jednak dle obsahových kritérií, ale také podle kritérií formálních. Formální struktura Základního zákona je tvořena Preambulí, 11 hlavami tvořenými 146 články. Obsahové hledisko lze spatřit v dělení a pojmenování jednotlivých hlav: Základní práva, Spolek a země, Spolkový sněm, Spolková rada, Spolkový prezident, Spolková vláda, Zákonodárství Spolku, Provádění spolkových zákonů a spolková správa, Organizace soudnictví, Finance, Přejídná a závěrečná ustanovení. Normy obsažené v Základním zákoně lze dále rozlišovat na normy upravující lidská práva – I. a na normy organizace státu – II. - VIII., přičemž tyto normy lze dále dělit na úpravu institucionální – III. a funkční – II., IV. - VIII.

V prvních pěti článcích je pojednáváno o nedotknutelnosti důstojnosti člověka, rozvoji osobnosti, právu na život a nedotknutelnosti tělesné, rovnosti pohlaví, svobodě vyznání, svobodě projevu mínění a umění, vědy, bádání a vyučování. Další šest článků upravuje postavení manželství a rodiny, školství, právo shromažďovací, právo vytváření spolků a společností, tajemství listovní, poštovní a telekomunikační a svobodu pohybu. Článek 12 se týká svobodné volby povolání a je dále doplněn rozsáhlým článkem 12a o branné povinnosti. Následují tři články o nedotknutelnosti obydlí a o vlastnickém a dědickém právu. Článek 16 upravuje německou státní příslušnost a stejně jako článek 12 je rozšířen o článek 16a o právu azylu, článek 17 stanoví právo kohokoliv obracet se s prosbami či stížnostmi na příslušné orgány

⁶⁴ Vedle Základního zákona jsou základní práva a svobody dále upravena v zemských ústavách a podstatným zdrojem je také judikatura, právo evropské a mezinárodní.

a na sbory reprezentující lid. Určitým specifikem Základního zákona SRN z českého pohledu je čl. 18 ZZ. Ten výslovně stanovuje, že „*kdo zneužívá svobody projevu mínění, zejména svobody tisku (článek 5, odst. 1), svobody výuky (článek 5, odst. 3), svobody shromažďovací (článek 8), svobody spolčovací (článek 9), tajemství listovního, poštovního a telekomunikačního (článek 10), vlastnictví (článek 14) nebo azylu (článek 16a) k boji proti svobodnému demokratickému zřízení, pozbývá těchto základních práv. Pozbytí a jeho rozsah vyslovuje Spolkový ústavní soud.*“

Naproti tomu Listina základních práv a svobod se po formální stránce skládá z preambule a 6 hlav, ve kterých je obsaženo 44 článků. Hlava první garantuje některá práva jako obecná ustanovení, hlava druhá obsahuje katalog základních lidských práv a svobod a je členěna na dva oddíly, přičemž první je zaměřen na základní lidská práva a svobody a druhý oddíl pojednává o právech politických, třetí hlava upravuje práva národnostních menšin, čtvrtá hlava se zabývá právy hospodářskými, sociálními a kulturními, hlava pátá upravuje právo na soudní a jinou právní ochranu a v poslední hlava je věnována společným ustanovením.

Dalším zajímavým bodem ke komparaci je bezesporu forma, jakou soudy citují svá rozhodnutí. Opět postavíme vedle sebe německou a českou podobu. Forma citace vlastních rozhodnutí německých soudů může laikovi, ale i odborníkovi nepohybujícímu se v německém prostředí, působit určité potíže z pohledu srozumitelnosti. Vyznačuje se totiž svojí krátkostí. Jako příklad můžeme uvést BVerfGE 1, 14. Zkratka BVerfGE nám říká, že jde o sbírku rozhodnutí Spolkového ústavního soudu (Entscheidung des Bundesverfassungsgerichts), číslovka 1 označuje svazek a číslovka 14 stranu, na které rozhodnutí začíná. Celá zkratka může obsahovat ještě další číslici, jež označuje stranu, na které najdeme dotčenou citaci.

Z uvedeného si můžeme všimnout, že citace neobsahuje časový údaj, kdy bylo rozhodnutí vydáno. Rozhodnutí německého soudu a zejména jeho odůvodnění díky tomu působí jako celek existující již před svým vyhotovením a tvořící objektivně správný výklad práva. Dále je patrné, že citace neobsahuje označení zúčastněných procesních stran. To dokresluje myšlenku, že jednotlivé právní názory obsažené v rozhodnutí se po jeho vydání stávají samostatnými součástmi celku, směřujícího ke správnému výkladu práva. Zjednodušeně můžeme říci, že podstatný je obsah citovaného případu, který díky tomu může být anonymní. V praxi však bývají některá

frekventovanější rozhodnutí neformálně pojmenována. Příkladem může být rozhodnutí Solange I, Solange II nebo Maastricht.

Jako ukázkou formy citace vlastního rozhodnutí českého Ústavního soudu můžeme uvést např. Usnesení sp. zn. Pl. ÚS 13/03 ze dne 25. 8. 2004. Můžeme si všimnout, že je uváděn i datum a rok vydání, takže citovaný judikát není vytržen z časového kontextu, jak je tomu v Německu. I zde však postrádáme určité pojmenování, které by přispělo k lepší přehlednosti rozhodnutí.

Závěr

Předkládaná diplomová práce na téma Základní práva a svobody podle Základního zákona SRN si již v úvodu stanovila za cíl popsat vývoj lidských práv, a to jak v obecné rovině, tak v rovině související s územím Spolkové republiky Německo. Dalším cílem bylo seznámení se s postupem a důvody přijetí Základního zákona, jako hlavního zdroje, v němž jsou základní práva obsažena, a v neposlední řadě také s ochranou základních, resp. lidských práv, a to jak z pohledu vnitrostátního, tak z pohledu mezinárodního. Posledním v úvodu stanoveným záměrem byla komparace německé úpravy základních práv s úpravou českou, a také forma citací soudů obou zemí.

Práce byla rozčleněna do pěti kapitol podle logické struktury. Úvodní kapitola s názvem Historie a vývoj lidských práv nejprve obecně pojednává o původu a pojetí lidských práv, přičemž vychází z řecké filosofie a křesťanské nauky, a pokračuje přes stavovskou společnost až k teorii generací lidských práv z přelomu 60. a 70. let 20. století. Dále podává stručný přehled o zásadních lidsko-právních dokumentech, které ovlivnily vývoj lidských práv po celém světě, počínajíc Velkou listinou práv a svobod z roku 1215 a konče Listinou základních práv Evropské unie z roku 2000.

Dalším bodem úvodní kapitoly je vývoj lidských práv na území dnešní Spolkové republiky Německo od počátku 19. století až po přijetí Základního zákona v roce 1949. Smyslem tohoto bodu bylo lépe pochopit genezi lidských práv v této zeměpisné oblasti. Jako samostatný oddíl byla v úvodní kapitole vyčleněna tzv. Výmarská ústava z roku 1919, neboť se z lidsko-právního pohledu jedná hned po Základním zákonu o druhý nejvýznamnější dokument v německé historii.

Druhá kapitola, pojmenovaná Základní práva a svobody v právním řádu SRN nejprve představila, jakým způsobem jsou základní práva v Základním zákoně pojata, a definovala rozdíly oproti Výmarské ústavě. Také popsala jejich postavení v rámci Základního zákona. Zmíněny byly též některé příklady judikatury významné pro výklad základních práv.

Oddíl s názvem Východiska vzniku se věnoval historickým souvislostem a okolnostem vzniku Základního zákona. Pochopení společenské situace, která přijetí

Základního zákona předcházela, do značné míry objasní význam jeho jednotlivých ustanovení, týkajících se základních práv.

Celkovou strukturu a význam základních práv měl za úkol dokreslit oddíl s názvem Systém. Základní práva v Základním zákoně obsažená, je totiž možno systematicky stupňovitě členit podle hodnot, které chrání. Zjistili jsme, že nejvyšší chráněnou hodnotou Základního zákona je lidská důstojnost, obsažená v čl. 1 odst. 1.

Dále jsme zjistili, že na spolkové úrovni můžeme základní práva rozdělovat na lidská práva, jež jsou vlastní všem lidem na území Německa bez ohledu na jejich národnost, a na práva občanská, na která mají nárok jen němečtí státní příslušníci. Z pohledu spolkových zemí je třeba zmínit, že jednotlivé země mohou práva Základním zákonem poskytovaná dále rozšířit. Přitom ale platí, že při kolizi spolkového práva s právem zemským má přednost právo spolkové.

Z oddílu, který popisuje základní práva v Evropské unii, je patrné, že teprve Maastrichtská smlouva zakotvila důraz na základní lidská práva do právních základů Evropské unie. Předtím byla pozornost věnována spíše jen dosahování společných ekonomických cílů.

Třetí kapitola se věnovala ochraně základních práv v SRN a jejím prostředkům. Ochrana základních práv je významnou složkou v systému základních práv. Bez ní by byl tento systém jen těžko funkční. Taková ochrana není však otázkou jednoho orgánu či instituce, ale prolíná se celým právním řádem. Svůj podíl na ni má jak moc zákonodárná, tak výkonná i soudní. V dalších oddílech jsme ochranu základních práv rozvedli podle již zmíněné systematiky dělby moci. Tím by však tato kapitola ještě nebyla vyčerpána, neboť základní práva jsou chráněna také v rámci Evropské unie, a dále na půdě Rady Evropy.

Unijní ochrana základních práv vychází z Charty základních práv Evropské unie a procesně je zajištěna ustanovením ve Smlouvě o fungování Evropské unie. Rada Evropy je mezinárodní celoevropská organizace, zajišťující spolupráci členských států především v oblasti podpory demokracie a ochrany lidských i sociálních práv a svobod. Vzhledem k jejímu významu jsme provedli stručný exkurs, který popisuje její založení a vývoj, a také cíle, které si stanovila. Za zmínku zajisté stojí také dva významné dokumenty přijaté v rámci Rady Evropy, kterým jsme věnovali pozornost. Jsou

to Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a Evropská sociální charta.

Čtvrtá kapitola pojednávající o lidských právech v souvislosti s jejich mezinárodněprávní ochranou se věnovala klíčovým historickým okamžikům, které ovlivnily jak samotný vývoj lidských práv, tak samozřejmě i jejich ochranu. Zmínili jsme a stručně popsali i důležité dokumenty, jež sehrály nenahraditelnou roli při utváření systému mezinárodněprávní ochrany lidských práv. Jedná se o dokumenty přijaté převážně v souvislosti s působením Organizace spojených národů.

Závěrečná kapitola provedla jednoduchou systematickou komparaci české a německé úpravy lidských práv, jejich pramenů a členění, a dále srovnání formy, kterou soudy obou zemí citují svá rozhodnutí.

Resumé

Die Grundrechte und Freiheiten sind ein untrennbarer Bestandteil des demokratischen Rechtsstaates. Falls diese Grundrechte mangeln, geht es eigentlich nicht um einen Rechtsstaat. Nach der Qualität der Schutz der Grundrechte kann man sagen, wie reif der Staat und seine Einwohner sind.

Das Thema dieser Diplomarbeit „Die Grundrechte und Freiheiten nach dem Grundgesetz der BRD“ ist nicht zufällig, denn gerade die Bundesrepublik Deutschland hat eine dramatische Entwicklung erlebt. In dieser Entwicklung befinden sich ein paar Wendepunkte und auf der Spitze der Liste herrscht eindeutig der Kollaps der Menschenrechte und der Menschenwürde im Zeitraum des Nationalsozialismus. Nach dem Krieg „erreicht“ Deutschland den imaginären Boden, und zwar nicht nur aus der wirtschaftlichen Sicht, sondern auch hauptsächlich aus der moralischen Sicht. Die Deutschen haben aus diesen Ruinen einen prosperierenden Staat aufgebaut und der hat sich binnen ein paar Jahrzehnten in eine ökonomische Triebkraft für ganze Europa entwickelt. Im Bereich der Menschenrechte haben die Deutschen ein Schutzsystem geschaffen, der sicherlich zu den besten Menschenrechtsschutzsystemen der Welt gehört. Solcher Fortschritt verdient große Anerkennung und deshalb geht es um ein taugliches Thema für die Diplomarbeit.

Ein Ziel dieser Arbeit gibt es zur Einleitung eine Entwicklung der Menschenrechte allgemein und hauptsächlich im Gebiet der BRD zu beschreiben. Diesen historischen Exkurs gibt es nicht als Selbstzweck angeschaut, aber stellt eine wichtige Verbindung zwischen der Geschichten und der Gegenwart vor. Zum besseren Verständnis der gegenwärtigen Organisation des Menschenrechtsbereiches in der BRD sollte uns gerade die Menschenrechtsentwicklung bedienen.

Im nächsten Kapitel mischen sich die Geschichte und die Gegenwart. Als Geschichte meinen wir vor allem die Gründe der Annahme des Grundgesetzes auf dem historischen Hintergrund und das Prozess der Annahme. Die historischen Zusammenhänge sollten die Bedürfnisse der ehemaligen Gesellschaft im Sinne der Grundrechtsgarantie spiegeln und so uns die Bedeutung einigen Bestimmungen erklären. Die Gegenwart bedeutet die Definierung der Grundrechten und ihren Wurzeln, die in der Bundes-, Landes- und Unionebene vorkommen.

Sehr wichtiger Punkt im Kontext der Grundrechte ist ihr Schutz. Ohne Schutz wäre auch der Beste Grundrechtskatalog nur eine leere Deklaration. Deshalb beschäftigt sich auch diese Diplomarbeit in ihrem dritten Kapitel mit dem Schutz der Grundrechte und Freiheiten in der BRD und zwar aus der Perspektive der Gewaltenteilung einerseits und der EU und Europarat andererseits.

Wegen der Bedeutung des Menschenrechtsschutzes widmen wir uns diesem Bereich auch auf der internationalen Ebene. Wir bemühen uns um eine chronologische Beschreibung der Entwicklung des Menschenrechtsschutzes seit Ende des 19. Jahrhunderts. Wir konzentrieren uns auf die historisch bedeutende Dokumente und Vereinbarungen, die bis heute angenommen wurden.

Im letzten Teil der Arbeit führen wir eine Komparation der tschechischen und deutschen Regelung durch. Wir orientieren uns auf die Quellen der Grundrechte und auf ihre Struktur. Weiter vergleichen wir die Zitationsform der Gerichtsentscheidungen.

Prameny

Literatura

BLAHOŽ, J. *Úvaha o podstatě lidských a občanských práv*. Právník, 1998, č. 10.

BLAHOŽ, J., BALAŠ, V., KLÍMA, K. *Srovnávací ústavní právo*. Praha: ASPI Publishing, 2003. ISBN 80-86395-89-8

FILIP, J., SVATOŇ, J., ZIMEK, J. *Základy státovědy*. 4. nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 8021040572

HESELBERGER, Dieter. *Das Grundgesetz. Kommentar für die politische Bildung*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2003. ISBN 3-89331-498-9

KLÍMA, Karel. *Státověda*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-98-9

KLÍMA, Karel. *Teorie veřejné moci (vládnutí)*. 2., přepracované a rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2006. ISBN 80 7357 179 X.

KLÍMA, Karel. *Ústavní právo*. 2., rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. ISBN 80-86473-90-2

KLOKOČKA, V., WAGNEROVÁ, E. *Ústavy států Evropské unie*. Díl první. Praha: Linde Praha, a. s. - Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004. ISBN 80-7201-466-8

KOMÁRKOVÁ, B. *Původ a význam lidských práv*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 978-80-04-25384-9

KUBA, Jaroslav. *Filosofie lidských práv a právo*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, 1999. ISBN 80-7082-540-5

MANGOLDT, KLEIN, STARCK. *Kommentar zum Grundgesetz*, Band 1: Präambel, Artikel 1 bis 19, 6. Aufl. München: Verlag Franz Vahlen, 2010. ISBN 978 3 8006 3731 7

MANGOLDT, KLEIN, STARCK. *Kommentar zum Grundgesetz*, Band 3: Artikel 83 bis 146, 6. Aufl. München: Verlag Franz Vahlen, 2010. ISBN 978 3 8006 3733 1

MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů*. Přeložil Stanislav Lyer. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2003. ISBN 8086473309

POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné - Zvláštní část. 5.*, doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. ISBN 8071795364

RENGELING, H., SZCZEKALLA, P. *Grundrechte in der Europäischen Union*. Köln: Carl Heymanns Verlag GmbH, 2011. ISBN 3-452-25567-0

SACHS, Michael. *Grundgesetz. Kommentar*, 3. Aufl. München: C. H. Beck, 2002. ISBN 3 406 49233 9

SODAN, H., ZIEKOW, J. *Grundkurs Öffentliches Recht*, 2. Auflage. München, 2007.

ŠTRUMA, Pavel. *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 152 s. ISBN 80-7179-398-1

ZOUBEK, Vladimír. *Lidská práva - globalizace - bezpečnost*. 2. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7380-103-8

Právní předpisy

Charta OSN, 1945

Charta základních práv Evropské unie (Charter of Fundamental Rights of European Union; 2000/C 364/01)

Konsolidované znění Smlouvy o fungování Evropské unie [online]. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:CS:PDF>.

Lisabonská smlouva pozměňující smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, podepsaná v Lisabonu dne 13. prosince 2007 [online]. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:CS:HTML>.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 1966

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, 1966

Obecní zřízení pro Svobodný stát Bavorsko (Gemeindeordnung für den Freistaat Bayern (Gemeindeordnung - GO) in der Fassung der Bekanntmachung vom 22. August 1998)

Sdělení FMZV č. 209/1992 Sb., Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Sociální zákon (Das Vierte Buch Sozialgesetzbuch – Gemeinsame Vorschriften für die Sozialversicherung – in der Fassung der Bekanntmachung vom 12. November 2009 (BGBl. I S. 3710, 3973; 2011 I S. 363), das zuletzt durch Artikel 4 des Gesetzes vom 19. Oktober 2013 (BGBl. I S. 3836) geändert worden ist)

Statut Rady Evropy z 5. května 1949 (Statute of the Council of Europe) [online]. Dostupné na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>.

Správní řád (Verwaltungsgerichtsordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. März 1991 (BGBl. I S. 686), die durch Artikel 5 des Gesetzes vom 10. Oktober 2013 (BGBl. I S. 3786) geändert worden ist)

Ústava Severního Porýní - Vestfálska (Verfassung für das Land Nordrhein-Westfalen

Ústava svobodného státu Bavorska (Verfassung des Freistaates Bayern in der Fassung der Bekanntmachung vom 15. Dezember 1998)

Vom 28. Juni 1950)

Všeobecná deklarace lidských práv, 1948

Výmarská ústava (Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919; Reichsgesetzblatt 1919, S. 1383)

Zákon o Spolkovém ústavním soudu (Bundesverfassungsgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. August 1993 (BGBl. I S. 1473), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 24. November 2011 (BGBl. I S. 2302) geändert worden ist)

Základní zákon Spolkové republiky Německo (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland; Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1)

Zákon o sociálních soudech (Sozialgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 23. September 1975 (BGBl. I S. 2535), das durch Artikel 7 des Gesetzes vom 19. Oktober 2013 (BGBl. I S. 3836) geändert worden ist)

Judikatura

Rozhodnutí Bavorského ústavního soudu (Bayerischer Verfassungsgerichtshof), BayVerfGH 10-02-1983 - Vf. 20-VII/80: Überprüfung von Bebauungsplänen durch ein Landesverfassungsgericht. (BayVerfGH, NJW 1984, S.226)

Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu BVerfGE 31, S.58 [online]. Dostupné na <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv031058.html>

Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu BVerfGE 31, S.58 [online]. Dostupné na <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv001014.html>

Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu BVerfGE 31, S.58 [online]. Dostupné na <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv003225.html>